

»STENJEVEČKI SLUČAJ« I ŠAPTINOVCIMA – PRIMJERI PRELAŽENJA U HRVATSKU STAROKATOLIČKU CRKUVU

Daniel PATAFTA, Zagreb

Starokatoličke župe u Stenjevcu (Zagreb) i Šaptinovicima, mjestu u općini Đurđenovac, jedine su značajnije starokatoličke župe u Republici Hrvatskoj. Nastale su 20-ih godina 20. stoljeća. Njihov nastanak je primjer u kojem se isprepliću mnogi čimbenici koji su u međuratnom razdoblju doveli do napuštanja Katoličke crkve i prelaska u Hrvatsku starokatoličku crkvu. »Stenjevečki slučaj«, kako ga je nazivao ondašnji tisak, izazvao je veliku pozornost medija, djelovanje političkih stranaka i reakciju vrha Crkve u Hrvata, dok o Šaptinovicima postoje brojni izvori u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu i tadašnjem katoličkom tisku. Brojni tekstovi u tisku i velik broj dopisa upućenih Nadbiskupskome duhovnom stolu omogućuju rekonstrukciju događaja u vrijeme kada je dio župljana napustio rimokatoličku vjeru i pristupio starokatolicizmu. Na temelju tih izvora u radu će biti prikazani svi rečeni događaji s naglaskom na važnim čimbenicima koji su pridonijeli pojavi starokatolicizma u Stenjevcu i Šaptinovicima, ukazujući na razloge širenja starokatolicizma.

KLJUČNE RIJEČI: *Stenjevec, Šaptinovci, Bokšić, pravo patronata, Hrvatska starokatolička crkva, nadbiskup Antun Bauer, biskup Marko Kalogjera, materijalni i politički interesi.*

Uvod

Stenjevec i Šaptinovci danas su dvije najveće župe Hrvatske starokatoličke crkve o kojima postoji veća količina dokumenata. S obzirom na obim građe, mogu se rekonstruirati događanja koja su u tim selima dovela do prelaska na starokatolicizam. Iako je motivacija prelaska u objema župama bila različita, povezuje ih činjenica da je riječ o dvjema seoskim sredinama u kojima se kod prelaska na starokatolicizam isprepliću različiti čimbenici, socijalni, politički, ali i pragmatični. Hrvatska starokatolička crkva nastala je uglavnom od župa iz razdoblja reformnog pokreta (1919. – 1923.) koje su se nalazile u gradskim sredinama. U drugoj polovici 20-ih godina 20. stoljeća HSC naglo se počinje širiti po ruralnim sredinama. Neriješeni socijalni problemi na hrvatskom selu, koji su dijelom bili vezani i uz Crkvu kao važnu društvenu ali i socijalnu instituciju hrvatskog sela, neslaganje s cr-

kvenim vlastima oko određenih pitanja (namještanje župnika u Stenjevcu; središte nove župe u Šaptinovcima) doveli su do nepovjerenja vjernika prema katoličkoj hijerarhiji, koje su podupirali različiti politički čimbenici i predstavnici lokalnih vlasti, što je dovodilo do masovnijih prelazaka na starokatolicizam, a sve u svrhu slabljenja utjecaja Katoličke crkve na seljaštvo i hrvatsko društvo općenito. Taj proces širenja starokatolicizma na selo započeo je 1925. godine osnivanjem starokatoličke župe u Habjanovcima, ali je snažan zamah počeo naglo popuštati uvođenjem diktature 1929. godine i do početka 30-ih godina gotovo je zaustavljen, kada se pokazalo da je HSC, iako joj to nije bila namjera, postala sredstvo velikosrpskog režima s ciljem sustavnog slabljenja utjecaja Katoličke crkve.

Iako je starokatolicizam na europskom prostoru stvorio svoje institucije u drugoj polovici 19. stoljeća, u Hrvatskoj je on bio novost, jer u vrijeme Austro-Ugarske na području Hrvatske nije postojala ni jedna starokatolička župa, bez obzira na to da je starokatolicizam dozvoljen u austrijskim zemljama Monarhije 1877. godine. Starokatolicima se označava pripadnike Crkve u Europi koji su se odvojili od Rimokatoličke crkve, ali koji sami sebe ne smatraju dijelom protestantske tradicije. U drugoj polovici 19. stoljeća od Katoličke crkve odvojila se manja skupina njemačkih katolika, nakon što su odbacili definiciju o papinoj nezabludivosti i primatu, proglašenu na Prvome vatikanskom koncilu 1870. godine. Prihvaćanje koncilske odluke o papinoj nepogrešivosti imalo je negativnog odjeka na njemačkom govornom području. Njemački su biskupi 30. kolovoza 1870. godine izjavili u zajedničkoj pastirskoj poslanici: »nepogrešiva učiteljska služba Crkve je odlučila, Duh Sveti je govorio po namjesniku Kristovu i episkopatu s njime sjedinjenim te stoga moraju svi biskupi, svećenici i vjernici prihvatiti ovu odluku čvrstom vjerom kao božansku objavljenu istinu«¹. Većina vjernika i svećenika prihvatila je taj stav, no, jedan dio intelektualaca, predvođen svećenikom i teologom Johannom Josephom Ignazom von Döllingerom, nije. To je bio početak raskola. Unutarnji katolički pokret protesta protiv dogme proširio se od ljeta 1870. godine po Njemačkoj i Švicarskoj. Razvoj od pokreta do zasebne Crkve odvijao se u nekoliko etapa. Jezgru su tvorili svećenici sveučilišni profesori teoloških fakulteta u Bonnu, Breslauu, Pragu, Luzernu i Münchenu, koji su odlučili boriti se za starokatoličku Crkvu.² Agitacija oko koncila i dogme, uz svesrdnu podršku liberalnog tiska, trajno se pooštrila. Više biskupa je tijekom 1870. počelo uskraćivati kanonske misije, dijeliti suspenzije, ekskomunikacije ili uskraćivati sakramente. Protivnici dogme uživali su potporu zemaljskih vlada u Njemačkoj, koje su im jamčile državne i crkvene službe. Ti sporovi biskupa i njemačkih vlada bili su uvod u *kulturkampf* (1871. – 1876.). Doneseni su zakoni koje je provodio kancelar Otto von Bismarck, a koje je podupirao Rudolf Virchow, njemački znanstvenik, slobodni zidar i utjecajan pruski liberalni političar, kojima se trebalo ograničiti utjecaj i djelovanje Katoličke crkve u Njemačkoj.³ Protivnici koncilske odluke o nepogrešivosti pape održali su od 22. do 24. rujna 1871. u Münchenu prvi kongres starokatolika, kojemu je prisustvovalo tristo delegata iz Njemačke, Švicarske i Au-

¹ Hubert JEDIN, *Crkveni sabori*, Zagreb, 1997., str. 158; Claude Beaufort MOSS, *The Old Catholic Movement. Its Origins and History*, Berkeley, 2005., str. 229.

² Usp. Juraj KOLARIĆ, *Ekumenska trilogija*, Zagreb, 2005., str. 645.

³ Usp. Hubert JEDIN, *Velika povijest Crkve*, VI/1, Zagreb, 1987., str. 768; C. B. MOSS, *The Old Catholic Movement. Its Origins and History*, str. 235.

strije.⁴ Prisutnost gostiju iz pravoslavne, anglikanske i Utrechtske crkve svjedočila je da je uslijed Prvoga vatikanskog koncila poraslo zajedničko neprijateljstvo prema Rimu, što su ga Döllinger i njegovi istomišljenici povratkom zajedničkoj starokršćanskoj tradiciji svjesno poticali. Sljedećih nekoliko mjeseci osnivala su se starokatolička društva ne samo u Njemačkoj nego i u Austriji. Prije kraja 1871. bilo ih je dvadeset i tri na spomenutom području. Prva starokatolička misa održana je početkom listopada 1871. u Münchenu.⁵ Drugi starokatolički kongres u Kölnu održan je od 22. do 24. rujna 1872. godine i samo je potvrdio već postojeći raskol. Na njemu je zaključeno da se organizira redovita pastva te je ustanovljena komisija za pripremu izbora jednog biskupa. Dana 14. lipnja 1873. godine izabran je breslauski profesor Joseph Hubert Reinkens.⁶ Na Drugom starokatoličkom kongresu u Kölnu zaključeno je kako starokatolička Crkva prihvaća Sveto pismo kao temelj vjere, zaključke prvih sedam crkvenih sabora i učenje svetih otaca.⁷ Tako je nastala nova vjerska zajednica nazvana Starokatolička crkva, koja se prema 1. članku Starokatoličkog ustava, što ga je sastavio dr. Johann Fr. Schulte, definira ovim riječima: »katolici, koji zabacuju novo postavljene nauke na tako zvanom Vatikanskom saboru (u Rimu 1870. godine) – Sjedn. IV. u papinskoj buli »Pastor aeternus« – o nepogrešivosti pape i o njegovoj svevlasti nad cijelom Crkvom, sačinjavaju vjersku zajednicu pod nazivom Starokatolička crkva«⁸. Svakako treba spomenuti kako je biskup Strossmayer i nakon 1871. godine korespondirao s Ignazom von Döllingerom, i osobito je preko njega stupao u kontakte s visokim engleskim političarima Gladstonom i lordom Actonom te protestantskim svećenicima i propovjednicima Liddonom, Mc Collom i drugima⁹

Hrvatska starokatolička crkva nastala je krajem 1923. godine kao uglavnom neuspjeli pokušaj reformnog pokreta dijela nižeg katoličkog klera koji je u razdoblju od 1919. do kraja 1923. težio za reformom i demokratizacijom Katoličke crkve u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, ali i na poticaj beogradskih vlada, u početku Pribićevićevih samostalnih demokrata, a kasnije velikosrpske Radikalne stranke, koje su joj davale direktnu i indirektnu podršku u institucionaliziranju i širenju, pokazujući time svoj antagonizam prema

⁴ Usp. C. B. MOSS, *The Old Catholic Movement. Its Origins and History*, str. 230; H. JEDIN, *Velika povijest Crkve*, VI/1, str. 769; Stjepan BAKŠIĆ, *Vjerske sekte u našim krajevima. Pokret t. zv. reformnog klera. Starokatolici*, Zagreb, 1924., str. 9.

⁵ C. B. MOSS, *The Old Catholic Movement. Its Origins and History*, str. 237.

⁶ Kanonskom sankcijom jansenističkog utrechtskog nadbiskupa i metropolita nizozemske jansenističke crkve 11. kolovoza 1873. u Rotterdamu posvećen je za biskupa Reinkens. Posvećen je od strane biskupa Deventera Hermana Heykampa. U većem dijelu njemačkog državnog teritorija, Reinkens je dobio državno crkvenopravno priznanje kao katolički biskup, u granicama povijesno postojeće Katoličke crkve i bio izjednačen s rimokatoličkim biskupima. C. B. MOSS, *The Old Catholic Movement. Its Origins and History*, str. 238; H. JEDIN, *Velika povijest Crkve*, VI/1, str. 769; »Döllinger kao starokatolik«, *Starokatolik. Glasilo Hrvatske starokatoličke crkve*, god. 6, Zagreb, 1969., str. 18.

⁷ »Döllinger kao starokatolik«, str. 16.

⁸ *Isprave o Hrvatskoj starokatoličkoj crkvi*, Zagreb, 1940., str. 3.

⁹ Usp. Robert William SETON-WATSON, »Appendix VII: The Correspondence of Bishop Strossmayer and Mr. Gladstone«, *The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy*, London, 1911., str. 414–444; Zoran GRIJAK, »Croatian-British View of the Eastern Question: The Correspondence of William Ewart Gladstone and Josip Juraj Strossmayer (1878–1882)«, *Review of Croatian History*, god. 5, br. 1, Zagreb, 2009., str. 47–85; Zoran GRIJAK, »Velika Britanija i Habsburška Monarhija«, *Hrvatska revija*, god. 4, br. 4, Zagreb, 2004., str. 2–4; Ivan SVIRIĆ, *Bishop J. G. Strossmayer: New Light on the Vatican I*, Chicago, 1975., str. 102–104, 238.

katolicizmu. Reformni pokret katoličkog nižeg klera započeo je 1919. godine. Temeljne misli pokreta bile su sadržane u knjižici koja je bila objavljena u Bjelovaru 1919. godine pod naslovom »Savremene želje katoličkog nižeg klera države SHS«. Prethodno se u Zagrebu 10. veljače 1919. sastalo dvadeset i pet svećenika iz raznih krajeva Hrvatske, raspravljajući o crkvenim i staleškim pitanjima u Katoličkoj crkvi, na tzv. »Boljševičkoj sinodi«, kako su je prozvali katoličke novine. Nezadovoljstvo crkvenom stegom, socijalnim statusom nižeg klera, celibatom i obveznim moljenjem časoslova bili su sržne točke reformnog pokreta nižeg katoličkog klera. Zagrebački nadbiskup dr. Antun Bauer zabranio je 15. veljače 1919. godine učlanjenje svećenika u novu reformnu organizaciju, a to je učinila i Konferencija jugoslavenskih biskupa 1. IV. 1919. godine. Nakon trenutačnog zastoja pokret dobiva novi poticaj u Koprivnici od strane župnika Stjepana Zagorca,¹⁰ koji 1920. godine osniva »Udruženje hrvatskog katoličkog klera«. Dotadašnji časopis »Reforma«, a nakon zabrane crkvenih vlasti »Nova reforma«, mijenja ime u »Preporod«.¹¹ Već u prvom broj novog časopisa upućeno je od strane reformaša otvoreno pismo ili memorandum nadbiskupu Baueru u kojem se zahtijeva: sjedinjenje svih kršćanskih Crkava; osnivanje samostalne crkvene pokrajine za Jugoslaviju, s primasom na čelu; autonomija Crkve na demokratskim načelima, uz zadržavanje monarhijsko-hijerarhijske strukture; narodni jezik u misi, sakramentima i obredima; fakultativno moljenje časoslova; reforma teološkog studija; ukinuće obvezatnog celibata; materijalno osiguranje svećenika uređenjem fonda za uzdržavanje, koji bi se stvorio prodajom crkvenih posjeda.¹² Nadbiskup Bauer suspendirao je 25. XII. 1921. godine iz Crkve sve pripadnike reformnog pokreta.¹³ Bez obzira na reakciju crkvenog vrha, reformaši osnivaju hrvatske katoličke župe na području Zagrebačke nadbiskupije. Prve župe nastaju u Koprivnici, Bjelovaru i Karlovcu, gdje se misa služi na narodnom jeziku. Nakon neuspjeha u Koprivnici pokret se ponovno početkom 1922. vraća u Zagreb i ovdje se osniva Hrvatska katolička crkva, koja će

¹⁰ Stjepan Zagorac rodio se u Karlovcu 12. prosinca 1868., a umro je na Sušaku 1. kolovoza 1936. Teološke studije završio je u Zagrebu. Godine 1892. zaređen je za svećenika Zagrebačke nadbiskupije. Župnikom je bio u Jakuševcu i Koprivnici (1905. – 1920.). U Velikoj Gorici izabran je 1904. za saborskog zastupnika Hrvatske stranke prava. Od 1907. do 1918. godine bio je koprivnički narodni zastupnik. U Sisku je osnovao i izdavao listove *Radnički glas* i *Sisački glas*, u Zagrebu *Glas naroda*. Tijekom boravka u Koprivnici osnovao je i izdavao list *Hrvatska podravska straža*. Godine 1920. osniva i izdaje kao glavni urednik reformno glasilo *Preporod*. Nakon što je bio prisiljen napustiti službu koprivničkog župnika odlazi u Karlovac gdje 1921. postaje gradonačelnikom i na toj službi ostaje do 1924. godine. Organizira hrvatske katoličke župe u Koprivnici i Karlovcu. Godine 1925. imenovan je tajnikom starokatoličkog biskupa Marka Kalogjere. Tijekom šestosiječanjske diktature ponovno postaje gradonačelnik Karlovca, od 1932. do 1934., član Jugoslavenske nacionalne stranke. Napustivši svećeničku službu, oženio se Klotildom Reš s kojom je imao dvoje djece. Nakon Karlovca djeluje na Sušaku. »Stjepan Zagorac«, *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti 925–1925*, Zagreb, 1925., str. 287. Usp. »Stjepan Zagorac«, *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, Zagreb, 1937., str. 70–72; Državni arhiv u Karlovcu (dalje: DAKA), *Poglavarstvo grada Karlovca, Sjednički zapisi*; »Stjepan Zagorac«, *Primorske novine*, br. 313, Sušak, 1936., str. 6; »Stjepan Zagorac IN MEMORIAM«, *Primorske novine*, br. 322, Sušak, 1936., str. 2; »Stjepan Zagorac«, *Starokatolik*, br. 8, Zagreb, 1936., str. 8; Zlatko MATIJEVIĆ, »Koprivnički župnik Stjepan Zagorac i reformni pokret nižeg rimokatoličkog klera u Hrvatskoj (1920.)«, *Podravina* god. 4, br. 7, Samobor, 2005., str. 82; Arhiv župe sv. Nikole Koprivnica (dalje: AŽNKC), *Spomenica župe sv. Nikole Koprivnica 1845. – 1934.*, str. 22.

¹¹ Usp. Daniel PATAFTA, »Reformni pokret i starokatolicizam u Koprivnici«, *Podravina*, god. 15, br. 30, Samobor, 2016, str. 174–198; Z. MATIJEVIĆ, »Koprivnički župnik Stjepan Zagorac i reformni pokret nižeg rimokatoličkog klera u Hrvatskoj (1920.)«, str. 81–90.

¹² Nikola CERJAK, *Katolički svećenici svojemu narodu*, Zagreb, 1920., str. 6–11.

¹³ Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu (dalje: NAZ), *Nadbiskupski duhovni stol*, 1920., br. 6700

tijekom 1922. i 1923. bezuspješno od državnih vlasti tražiti svoje ozakonjenje. Tijekom »koprivničke faze« taj čisto svećenički pokret iz 1919. godine prerast će iz uskog svećeničkog kruga u pokret koji će zahvatiti i laike, osobito nakon nepovoljnih reakcija crkvenog vrha, kada će najveći dio svećenstva napustiti pokret. Snažan otpor i pritisak koji je crkveni vrh, potpomognut katoličkim tiskom i intelektualcima, izvršio na reformni pokret doveo je prvo do osipanja pokreta, zatim do neformalnog raskola i naposljetku do potpunog raskola osnivanjem Hrvatske starokatoličke crkve. Nemogućnost da se HKC legalizira kao nova vjerska zajednica prisilili su vođe reformnog pokreta da pronađu rješenje kojim bi dobili dugo traženu legalizaciju. Na čelo pokreta stao je tada Marko Kalogjera, koji je predložio da HKC prijeđe na starokatolicizam.¹⁴ Istom idejom bavio se u to vrijeme i Stjepan Vidušić koji se upravo vratio iz Moravske, gdje je s time upoznao čehoslovačkog starokatoličkog biskupa Pašeka.¹⁵ Zagorac je zagovarao da se prijeđe u metodiste.¹⁶ Niko Petrić u svojim uspomenaма tvrdi kako je stanje u pokretu bilo toliko depresivno da su odlučniji jedini spas vidjeli u potpunom prekidu s Rimom te ustavno usvojenoj i zakonsko priznatoj Starokatoličkoj crkvi.¹⁷ Nakon provedenih konzultacija s vijećima pojedinih hrvatsko-katoličkih župa odlučeno je da se poduzmu koraci i stupi u kontakt s predstavnicima Starokatoličke crkve u Austriji.¹⁸ Kako je Ustav Kraljevine SHS priznavao samo one vjerske zajednice koje su do 1918. godine bile priznate na teritoriju te države, reformaši su odlučili povezati se sa Starokatoličkom crkvom u Austriji, koja je bila priznata posebnim zakonom 1877. godine, te je kao takva bila dozvoljena na području bivših austrijskih zemalja, odnosno u Dalmaciji i slovenskim zemljama, što je s druge strane reformašima predstavljalo dovoljan povod da njihov pokret bude legaliziran. Kao izaslanici Vrhovnog vijeća HKC-a u Beč odlaze Marko Kalogjera i Stjepan Vidušić, koji su od ranije bili povezani s češkim starokatolicima i u kontaktima s beogradskom vladom.¹⁹ U Beču stupaju u pregovore s tamošnjim upraviteljem biskupije Sta-

¹⁴ Milivoj BARBARIĆ, »U povodu desetogodišnjice smrti prvog biskupa Hrvatske starokatoličke crkve Marka Kalogjera«, *Glasnik Hrvatske starokatoličke crkve*, god. 19, br. 9, Zagreb, 1966., str. 10.

¹⁵ Usp. Daniel PATAFTA, »Češki reformni pokret, nastanak Češke narodne crkve i uloga Srpske pravoslavne crkve na stranicama hrvatskog tiska«, *Croatia christiana periodica*, god. 41, br. 80, Zagreb, 2017., str. 105–130.

¹⁶ Stjepan VIDUŠIĆ, »Razdor u našoj crkvi i Marko Kalogjera«, *Preporod*, god. 6, br. 5–6, Zagreb, 1925., str. 2, 5–6.

¹⁷ Niko PETRIĆ, »Hrvatski reformni pokret. Uspomene iz 1919.«, *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, Zagreb, 1939., str. 50.

¹⁸ Viktor NOVAK, *Magnum crimen*, Zagreb, 1948., str. 196; *Starokatolička crkva u Jugoslaviji*, Beograd, 1960., str. 28; Zlatko MATIJEVIĆ, *U sjeni dvaju orlova*, Zagreb, 2005., str. 271.

¹⁹ Bez obzira na djelovanje nadbiskupa Bauera i ministra vjera dr. Ivana Krstelja, reformni se pokret tijekom 1922. počeo značajnije širiti, ponajprije zahvaljujući na potpori kraljevskom namjesniku Zemaljske vlade za Hrvatsku i Slavoniju Jurju Demetroviću i Demokratskoj stranci, koji su na pokret gledali s neskrivenom simpatijom i otvorenom potporom. Naredbom novog ministra vjera Ljube Jovanovića, osobnog prijatelja nuncija Hermenegilda Pelegrinettija, Hrvatsko-katolička crkva (HKC) i cijeli pokret našli su se početkom 1923. izvan zakona. Kako bi pronašli izlaz Marko Kalogjera i Stjepan Vidušić borave u Beogradu od 19. do 27. travnja i vode pregovore s ministrom Jovanovićem. Rezultati tih pregovora nisu poznati, no zamjetno je kako je već 15. svibnja održan »sabor« vođa reformnog pokreta na kojem je ime HKC izmijenjeno u »Hrvatsko-katolička Prvodobna Crkva.« Početkom studenog Stjepan Vidušić i dr. Ferdo Šišić borave u Beogradu i nastoje ublažiti vladine zakonske odredbe protiv HKC. HDA, *Osobni fond Emilija Laszowskog*, kut. 64.; »Vladine odredbe o t. zv. hrv. reformnoj crkvi«, *Narodne Novine*, br. 76, Zagreb, 31. III. 1923., str. 1–2; NAZ, *Dnevnic nadbiskupa Bauera*, sv. IV, 26. IX. 1922.; »Iz Hrvatske narodne crkve,« *Katolički list*, god. 74, br. 46, Zagreb, 15. XI. 1923., str. 559.

rokatoličke crkve Austrije Adalbertom Schindelarom, i sa Sinodalnim vijećem te Crkve. Dana 28. studenoga dogovoreno je da se osnuje Hrvatska starokatolička crkva u Kraljevini SHS.²⁰ Bez obzira na snažan otpor i osporavanje katoličke strane, HSC-a, je nakon izdavanja službenih dokumenata postala pravno priznata i ozakonjena vjerska zajednica u Kraljevini SHS-u. Postavivši temelje za zakonsko priznavanje HSC reformašima je uspjelo na temelju ustavnih prava dobiti 18. prosinca 1923. i zakonsko priznanje svoje Crkve. Ministarstvo vjera potvrdilo je navode predstavke od 7. prosinca i priznalo HSC. Beogradske *Službene novine* objavile su taj ukaz ministarstva vjere 24. prosinca 1923. godine, a zagrebačke *Narodne novine* 11. siječnja 1924. godine.²¹ Od toga trenutka život te vjerske zajednice krenuo je vlastitim putem – putem koji je obilovao nesuglasicama i sporovima koji su često ugrožavali njezinu stabilnost i egzistenciju.²² Pred novom crkvenom zajednicom tada su se našli izazovi organizacije i uređenja crkvene strukture.

Hrvatska starokatolička crkva je državnim priznanjem legalizirala svoj položaj u Kraljevini SHS,²³ a pristupanjem Utrechtskoj uniji preuzela je obveze i organizaciju starokatoličkih crkvi koje su bile potpisnice »Izjave«.²⁴ Prema tim odrednicama HSC je organizirana kao autonomna i samoupravna jedinica, odnosno vjerska zajednica, što znači da ima potpunu upravnu autonomiju i neovisnost. Kako se navodi u Ustavu, koji je dopunjen zaključcima sabora HSC-a, Starokatolička crkva u Kraljevini SHS-u ne priznaje nikakve upravne vlasti izvan granica države: »Nijedna dakle druga Crkva, niti ma koji bilo savez ili unija Crkava nema nikakve upravne vlasti nad Starokatoličkom crkvom u Jugoslaviji, bilo nad njezinim biskupom, bilo nad njezinim ustanovama, bilo nad njezinim disciplinjskim zakonima.«²⁵ Tako Ustav Starokatoličke crkve kao temeljno načelo postavlja demokratski sustav u upravi Crkve. Vrhovna i cjelokupna vlast u Crkvi nalazi se u rukama Crkve, odnosno zajednici svih vjernika. Prema tomu, svaki vjernik nositelj je i vršitelj

²⁰ »Reformni pokret Hrvata-katolika«, *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, Zagreb, 1931., str. 65–66; J. KOLARIĆ, *Ekumenska trilogija*, str. 649.

²¹ »Reformni pokret Hrvata-katolika«, str. 66.

²² Usp. Z. MATIJEVIĆ, *U sjeni dvaju orlova*; S. BAKŠIĆ, *Vjerske sekte u našim krajevima. Pokret i t. zv. reformnog klera. Starokatolici*, Zagreb, 1924.; *Hrvatska starokatolička crkva, Šaptinovci*, 2007.; Viktor NOVAK, *Magnum crimen*, Zagreb, 1948.; Predrag RAKIĆ, *Starokatolička crkva*, Beograd, 2008.; *Starokatolička crkva u Jugoslaviji*, Beograd, 1960.; Daniel PATAFTA, *Reformni pokret i Hrvatska starokatolička crkva od 1919. do 1929. godine*, doktorska disertacija obranjena na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2016.

²³ Usp. »Naše priznanje«, *Preporod*, god. 4, br. 20–21, Zagreb, 1923., str. 1; Marko KALOGJERÁ, *Hrvatska starokatolička crkva*, Zagreb, 1924., str. 3–34.

²⁴ Na inicijativu nizozemskog starokatoličkog biskupa Heykampa sazvana je 24. rujna 1889. konferencija starokatoličkih crkava u Utrechtu. Prisustvovalo joj je pet starokatoličkih biskupa iz Europe: Johannes Heykamp, nadbiskup Utrechta, Gasparus Johannes Rinkel, biskup Harlema, Cornelius Diependaal, biskup Deventera, Joseph Hubert Reinkens, biskup Starokatoličke crkve Njemačke i Eduard Herzog, biskup Kristova katoličke crkve Švicarske, zajedno s teolozima iz Njemačke, Nizozemske i Švicarske. Austrijski biskup Bistumsverweser kasnije će prihvatiti »Utrechtsku izjavu«. Na konferenciji je odlučeno kako će se poduzeti tri koraka kako bi se ujedinile Crkve. Prvo su biskupi zaključili da će se organizirati biskupska konferencija radi usuglašavanja stavova, ali niti jedna Crkva neće imati primat nad drugom i neće posvećivati druge biskupe bez suglasnosti svih starokatoličkih biskupa. Zaključeno je da se svake druge godine organizira Starokatolički kongres, a zatim su petorica biskupa donijela deklaraciju (»Izjavu«) o doktrinarnim i disciplinjskim pitanjima koji se trebaju držati svi starokatolički biskupi i svećenici. Usp. C. B. MOSS, *The Old Catholic Movement. Its Origins and History*, str. 279–289.

²⁵ Marko KALOGJERÁ, *Hrvatska starokatolička crkva. Glavne upute*, Zagreb, 1935., str. 11.

upravne vlasti u Crkvi, bilo na župskoj skupštini, bilo na crkvenom saboru. Svi vjernici HSC-a imaju upravnu vlast u Crkvi.²⁶ Duhovna vlast u Crkvi koja se odnosi na propovijedanje evanđelja, dijeljenje sakramenta i služenje bogoslužnih čina pripada biskupima. Oni tu vlast obavljaju sami i po svećenicima koji od biskupa dobivaju kanonsko poslanje, odnosno dozvolu. Crkvena upravna vlast pripada cjelini Crkve, a to su biskupi i vjernici zajedno, dakle biskupi je obavljaju sa svom vjerničkom zajednicom i to na području: vrhovne i zakonodavne vlasti koju vodi biskup zajedno s Crkvom, okupljenom na crkvenom saboru (sinodi), koji se saziva svake godine i predsjedava mu biskup, a sudjeluju svećenici i vjernici preko svojih delegata; redovite uprave koju vodi biskup zajedno sa sinodalnim vijećem, sastavljenim od svećenika i vjernika, a bira ih crkveni sabor (sinoda); vijeće saziva biskup i predsjedava mu.²⁷

Svaka župa je kao crkvena općina samoupravna sa svim svojim crkvenim poslovima, osim u dušobrižništvu, gdje ovisi o župniku i biskupu. Postoji i Duhovni sud koji je nadležan za bračne sporove po propisima koje je odobrila sinoda.²⁸ U konstituiranju svoje crkvene uprave HSC se držala Ustava Starokatoličke crkve s dopunama svojih sinoda. Prvo temeljno načelo Ustava spomenuti je demokratski sustav upravljanja, koji je HSC provela u svojoj organizaciji. Drugo načelo jest samostalnost i samouprava crkvenih općina, tj. župa. Svaka je župa prema Ustavu samostalna i samoupravna jedinica. Prema tomu, svaka župa stoji u pogledu dušobrižništva pod vodstvom župnika i biskupa; u ostalim župskim poslovima zastupa ju župno vijeće i župna skupština.²⁹ Nad župom upravu ima jedino Crkveni sabor. Model prema kojem su starokatolici organizirali svoje župno ustrojstvo najviše odgovara uređenju crkvenih općina u ranom kršćanstvu koje su po uzoru na židovske sinagoge bile autonomne.³⁰

Ukratko, prema uredbama i Ustavu Starokatoličke crkve uprava je zasnovana demokratski. Biskup je duhovni poglavar i predstavnik Crkve. Vrhovna vlast u Crkvi je Crkveni sabor (Sinod), koji se sastaje svake godine i predsjedava mu biskup, a na njemu sudjeluju predstavnici svećenstva i vjernika. Uz biskupa kao izvršna vlast na čelu Crkve je Sinodalno vijeće. Župa je glede dušobrižništva pod vodstvom župnika, a u svim ostalim poslovima zastupaju je župno vijeće i župna skupština.³¹

Drugi svjetski rat Hrvatska starokatolička crkva dočekala je s 24 župe, 42 svećenika i oko 70 000 registriranih vjernika.³² Odnos ustaškog režima prema HSC-u bio je neprijateljski. To neprijateljstvo bilo je osobito izraženo u prve dvije godine postojanja NDH kada su zatvarane crkve i progonjeni vjernici, osobito u manjim sredinama. Bez obzira na to što je ustaški režim u posljednje tri godine postojanja NDH poboljšao svoj odnos prema starokatolicima, upravo su u to vrijeme zatvoreni i pogubljeni u Jasenovcu neki starokatolički svećenici, među kojima Davorin Ivanović, Josip Ivelić, Ivan Cigula i Ante Donković. Razlog

²⁶ Usp. Marko KALOGJERÁ, *Ustav Starokatoličke crkve. Nadopunjen zaključcima Hrvatske starokatoličke crkve*, Zagreb, 1928., str. 4.

²⁷ M. KALOGJERÁ, *Hrvatska starokatolička crkva. Glavne upute*, 15.

²⁸ *Isto*.

²⁹ M. KALOGJERÁ, *Ustav Starokatoličke crkve*, str. 5.

³⁰ Usp. *Isto*.

³¹ Usp. *Starokatolička crkva u Jugoslaviji*, str. 2.

³² J. KOLARIĆ, *Ekumenska trilogija*, str. 650.

zatvaranja pojedinih među njima u Jasenovac nije bio samo taj što su bili starokatolički svećenici, nego i to što su neki od njih aktivno surađivali s partizanskim pokretom. Broj onih koji su tijekom rata prelazili na starokatolicizam stalno se smanjivao, a povećavao se broj onih koji su sa starokatoličke vjeroispovijesti prelazili na rimokatoličku, misleći da će se na taj način zaštititi od ustaških progona. Velik broj prelazaka na starokatolicizam zabilježen je 1941. godine, kada su pravoslavci i Židovi masovno prelazili na starokatoličku vjeroispovijest, također se nastojeći zaštititi od ustaških progona.³³ Stav vlasti Nezavisne Države Hrvatske prema Hrvatskoj starokatoličkoj crkvi najbolje je pokazao ministar pravosuđa i bogoštovlja Mirko Puk na sjednici Hrvatskog državnog sabora od 25. veljače 1942. godine. U uvodnom dijelu svoga govora Puk je istaknuo kako do izglasavanja Vidovdanskog ustava u Hrvatskoj nije bilo starokatolika, pa prema tomu oni ne mogu biti priznata religija. Zatim iznosi kako je Beograd preko starokatolika nastojao vjerski i nacionalno razjediniti Hrvate i uz pomoć starokatoličke Crkve zavladati hrvatskim narodom. U završnici govora navodi da je »Hrvatska državna vlada među svojim prvim aktima, kad je preuzela punu vlast u svoje ruke, u prvom redu zabranila suđenje u ženidbenim stvarima duhovnom sudu starokatoličke crkve, jer postojanje vjere nije priznato, pa ne može postojati niti posebno sudovanje njezino. Nakon toga zabranila je vođenje njihovih matica, dalje zabranila daljnje uredovanje i na koncu zatvorila njihovu crkvu.«³⁴

Stav ustaškog režima prema HSC-u bio je jednim dijelom motiviran nastojanjima režima da se približe izrazito utjecajnoj Katoličkoj crkvi na području NDH, ali i političkom podrškom koju je HSC prije rata uživala unutar određenih režimskih političkih stranaka i vladinih krugova. Iako do potpunog razdvajanja Crkve i države u Kraljevini SHS/Jugoslaviji nikada nije došlo, a i sam Vidovdanski ustav, pa i Oktroirani ustav iz 1931. godine, jamčili su ravnopravnost vjerskih zajednica, a predstavnici Crkve nisu bili zadovoljni položajem koji su imali u novonastaloj jugoslavenskoj državi. Pitanje konkordata, agrarne reforme, povlaštene položaj Srpske pravoslavne crkve, otvoreni pravoslavni prozelitizam podržavan od državnih vlasti, neravnopravna i nerazmjerna podjela subvencija za vjerske zajednice iz državne blagajne kao i mnogi drugi problemi ukazivali su na nenaklonjenost vlada i pojedinih političkih stranaka prema Katoličkoj crkvi. I sami službeni i poluslužbeni crkveni listovi ukazivali su na sustavan pokušaj sužavanja utjecaja Crkve na hrvatsku političku i društvenu stvarnost.³⁵ Podrška političkih stranaka i istaknutih pojedinaca prema reformnom pokretu i kasnije prema HSC-u pokazala se kao dvosjekli mač. Politički faktori (H/P-R/SS i Demokratska stranka) gledali su pokret ponajprije u kontekstu svojih interesa. Takvo je držanje protagonista međuratne hrvatske političke pozornice samo

³³ Usp. Filip ŠKILJAN, »Starokatolička crkva u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj«, *Historijski zbornik*, god. 67, br. 1, Zagreb, 2014., str. 212–213.

³⁴ »Zašto ne priznajemo starokatoličku sektu?«, *Katolički list*, god. 93, br. 10, Zagreb, 2. III. 1942., str. 113–114.

³⁵ Usp. Zlatko MATIJEVIĆ, *Lučonoše ili Herostrati. Prilozi poznavanju crkveno-nacionalne povijesti Hrvata početkom XX. stoljeća*, Zagreb, 2006., str. 127–135; Zlatko MATIJEVIĆ, »Pokušaj razrješenja položaja Katoličke crkve u Kraljevini SHS 1918–1921. godine«, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 17, br. 2, Zagreb, 1985., str. 165–205; Ivan LAZIĆ, »Pravni položaj konfesionalnih zajednica u Jugoslaviji«, *Vjerske zajednice u Jugoslaviji*, (ur. Zlatko FRID), Zagreb, 1970., str. 45–48; Dragoljub R. ŽIVOJINOVIC, *Vatikan, Srbija i stvaranje jugoslavenske države*, Beograd, 1980.; Ivan MUŽIĆ, *Katolička crkva u Kraljevini Jugoslaviji*, Split, 1978.

povremeno, ali nikako trajno, bilo korisno zagovornicima ostvarenja reformnih ideja u Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj.³⁶ Osobito je to bilo vidljivo kod državnog priznanja HSC-a, kada je katolički tisak otvoreno pisao o povezanosti reformaša, sada starokatolika s određenim političkim strukturama u Kraljevini SHS: »Stav Katoličke Crkve bio je da je priznavanje HSC-a politički čin, ali ne više Demokratske stranke, nego sada srpske Narodne radikalne stranke: i to je crkva, koju nose na rukama najprije demokrati (u početku), a onda radikali.«³⁷ Držali su kako je HSC priznata protuustavno i kako je to posljedica političkog čina: to je razlog, što su u početku starokatolike podupirali demokrati (Pribićević), a poslije Pašićevi velikosrpski radikali. Zato je HSC uspoređena s Orjunom: »slično je kao s Orjunom, jer je i nova crkva neka Orjuna na crkvenom polju.«³⁸ Krajem godine u *Katoličkom listu* izašao je još jedan članak u kojem se na isti način insinuirala povezanost legalizacije HSC-a s radikalima. Autor prvo napada reformaške svećenike »koji su od vjere otpali svećenici... koji su u službu tatskog, protukatoličkog, protukršćanskog, da i bezbožnog liberalizma... pa su te svrzimantije bacile u blato svoj katolički, hrvatski i svećenički značaj. Oni su puko svjesno oružje u rukama naših narodnih neprijatelja.«³⁹ U nastavku teksta autor precizira svoje optužbe o povezanosti HSC-a i radikala kada kaže: »reformaški svećenici postali su puko orudje u rukama onih naših narodnih i vjerskih neprijatelja, koji nastoje hrvatski narod prevesti na pravoslavlje, a u nas je pravoslavlje istovjetno sa srpstvom.«⁴⁰

Donošenje Vidovdanskog ustava 28. lipnja 1921. godine, pri čemu su vodeću ulogu imali Pribićević i njegova Demokratska stranka, dovelo je do toga da se hrvatska liberalna

³⁶ Z. MATIJEVIĆ, *U sjeni dvaju orlova*, str. 282.

³⁷ »Novi protestanti i skizmatici-starokatolici«, *Obnovljeni život*, god. 5, br. 4, Zagreb, 1924., str. 225.

³⁸ *Isto*, str. 227.

³⁹ »Osvrt«, *Katolički list*, god. 74, br. 52, Zagreb, 27. XII. 1923., str. 642.

⁴⁰ »Osvrt«, str. 643; U isto vrijeme u Češkoj je potpomognut od beogradskog režima među reformskim svećentvom djelovao episkop Dositej. Iako je prvotno poslanje niškog episkopa Dositeja bilo da rusinske grkokatolike privede na pravoslavlje, vješto je iskoristio snažan reformni pokret češkog klera i laika te uspio jedan manji dio reformaša privesti na pravoslavlje. Prvog biskupa Češke narodne crkve, Matiju Pavlika, zaredio je u Beogradu srpski patrijarh Dimitrije uz asistenciju kijevskog mitropolita Antonija, skopljanskog mitropolita Varnave, niškog episkopa Dositeja i bitoljskog episkopa Josifa. Vrlo brzo nakon odcjepljenja od Rima u Češkoj crkvi su nastale dvije struje od kojih se jedna zalagala za potpuni prijelaz na pravoslavlje, a druga je tražila samo da im srpski episkopi zaredi biskupe. Dana 8. siječnja 1920. sazvana je prva glavna skupština Češke narodne crkve. Na njoj je radikalna struja iznjedrila bivšeg katoličkog svećenika Matiju Pavlika, koji je predlagao da se nova čehoslovačka crkva sjedini sa Srpskom pravoslavnom crkvom na osnovi prvih sedam ekumenskih sabora. Memorandum koji je sastavljen tom prigodom vijeće je 3. rujna 1920. poslalo Srpskoj crkvi. U Memorandumu od 3. rujna 1920. moli se da Čehoslovačka crkva bude primljena u Zajednicu Srpske pravoslavne crkve uz određene uvjete. Nakon tog memoranduma poslala je SPC kao svoga delegata u Češku niškog episkopa Dositeja. On je obilazio crkvene općine, dijelio svetu potvrdu i redio svećenike. Dositej je izabran jer je već u kolovozu 1920. boravio u Češkoj i podržavao nastanak Češke narodne crkve. Čehoslovačko ministarstvo vanjskih poslova poslalo je službeni dopis Ministarstvu vanjskih poslova Kraljevine SHS, u kojem se slaže da Dositej pomaže u organiziranju Češke narodne crkve. Gorazd (Matija) Pavlik je u Sjedinjenim Državama bezuspješno agitirao kod češke emigracije za narodnu Crkvu i to novcem koji mu je dao episkop Dositej, a koji je ovaj primio od jugoslavenske vlade. Bez obzira na agitaciju episkopa Dositeja uz potporu češke i jugoslavenske vlade, njegova misija imala je u konačnici vrlo slabi uspjeh. Međutim pokazuje da je agitacija za pravoslavlje, osobito od strane SPC-a, prelazila granice Kraljevine SHS, kao i to da je srpsko pravoslavlje koristilo sve moguće metode kako bi što više rimokatolika i grkokatolika privelo na pravoslavlje. Usp. Daniel PATAFTA, »Češki reformni pokret, nastanak Češke narodne crkve i uloga Srpske pravoslavne crkve na stranicama hrvatskog tiska«, str. 122–129; Kamil DOČKAL, *Udio srpske crkve u češkom reformnom pokretu*, Zagreb, 1942.

javnost svrstala uz oporbeni blok predvođen Stjepanom Radićem. Zbog veza reformnog pokreta sa zemaljskom vladom u Hrvatskoj i centralnom vladom u Beogradu, gdje su na vodećim mjestima bili Pribićevići samostalni demokrati, kao i zbog otvorene naklonosti Pribićevića i njegovih stranačkih kolega, liberalni je tisak počeo promatrati reformni pokret kao svojevrstan eksponent protuhrvatske politike.⁴¹ Najzornije to svjedoči članak vodećeg liberalnog glasila *Obzor*, koje je sve do tada simpatiziralo pokret, a sada piše sljedeće: »Ovaj pokret podupiran je od prvog časa od demokrata i to naročito onih, kojima nije stalo do hrvatstva ni do hrvatskog bogoslužja, prvo zato jer su Jugoslaveni a ne više Hrvati, a drugo zato jer su antiklerikalci, pa im je posve svejedno da li se uopće čita kakova misa. Ti demokrati najjače podupiru taj pokret, jer misle da će tim pokretom oslabiti i Hrvatsvo i katolicizam, a tim ojačati indirekte pravoslavlje, protiv koga nemaju ništa, mada je pravoslavlje kud i kamo »klerikalnije« nego je katolicizam. Naravno ti demokrati i katolički antiklerikalci tvrde da smo svi mi Srbi i Hrvati jedan narod, ali da mi Hrvati imademo tuđu vjeru i Talijana za vjerskog poglavicu, a da je pravoslavna crkva skroz nacionalna »srpska«... Naročito su demokrati išli za tim da oslabe upliv katoličke crkve i njenu snagu podupirući svaki pokret protiv katoličke crkve... Zar ti reformisti ne vide za čim se ide? Zar ne vide da su samo orudje demokrata, koji hoće da i na taj način pospješe »asimilaciju« Hrvata. Mi smo zaista odlučni protivnici svakog ultramontanstva i klerikalizma... No kad vidimo da se vjera upotrebljuje u političke svrhe i da se navaljuje na katolicizam, jer ga ispovijedaju Hrvati i Slovenci, onda mi... branimo... instituciju. Dopuštamo, da ti reformni svećenici rade bona fide, no njihov je rad i logički i psihološki jedna zabluda... Nesumnjivo će Hrvati odbiti ovaj politički pokret, koji pod klinkom nacionalnog hrvatstva, faktično slabi hrvatstvo. A onima koji to podupiru i inspiriraju preporučujemo, da je ovaj ref. pokret sasma loše sredstvo da se Hrvate prevede u pravoslavlje.«⁴² Povodeći se za navedenim činjenicama, ustaški je režim pokazivao otvoreno neprijateljstvo prema starokatolicizmu, smatrajući ga plodom beogradske politike i sredstvom razbijanja hrvatskog vjerskog i nacionalnog jedinstva. No za razliku od liberalne kritike *Obzora* i drugih tiskovina, koje su se zadržavale na kritici političke instrumentalizacije i zloporabe HSC od strane velikosrpskog režima, ustaški režim primijenio je protiv pripadnika HSC, zbog spomenute političke zloporabe, krajnje represivne mjere, uključujući eksterminaciju dijela najistaknutijih predstavnika HSC. Neki od njih surađivali su s partizanima te je u pojedinim slučajevima to bio glavni uzrok eksterminacije od strane ustaških vlasti.

Nakon Drugoga svjetskog rata starokatolika na području novonastale FNRJ praktički je nestalo. Ustaška je vlast gotovo posve uništila Hrvatsku starokatoličku crkvu, a poslijeratna komunistička jugoslavenska vlast konfiscirala, nacionalizirala i u skladišta pretvorila starokatoličke crkve koje su bile izvan liturgijske funkcije. Na području današnje Republike Hrvatske ostale su tri starokatoličke župe: Zagreb, Stenjevec i Šaptinovci. Upravo ta činjenica upućuje da se bolje istraži pojava starokatolicizma u Stenjevcu i Šaptinovcima. S obzirom da je najveći broj sačuvane građe u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu i tadašnjim tiskovinama najviše pažnje posvećivao upravo tim dvama slučajevima. Za razliku od vremena kada nastaje i organizira se HSC većina župa osnivana je u gradskim sredinama,

⁴¹ Z. MATIJEVIĆ, *U sjeni dvaju orlova*, str. 261.

⁴² »Reformni kler«, *Obzor*, god. 62, br. 355, Zagreb, 1921., str. 3.

u kojima su već postojale hrvatske katoličke župe iz vremena reformnog pokreta. U tom početnom razdoblju ruralne sredine bile su vrlo slabo zahvaćene reformnim pokretom, a kasnije starokatolicizmom. Stanje se iz temelja mijenja u drugoj polovici 20-ih godina, kada se starokatolicizam iz gradskih sredina počeo širiti po ruralnim sredinama, vješto se koristeći različitim sukobima vjernika s crkvenom vlašću, kako to svjedoče dva obrađena slučaja. Iako je teško pronaći reprezentativan tip ili neki uzorak po kojem bi se moglo pratiti prijelaze s katolicizma na starokatolicizam, ta dva primjera imaju različite motive, ali i mnoge poveznice.

1. Starokatolicizam u Stenjevcu

Služaj prijelaza na starokatolicizam u Stenjevcu, slično kao i u Šaptinovicima, oslikava način i najčešće uzroke koji su pogodovali širenju nove vjerske zajednice u Hrvatskoj. Tijekom cijele druge polovice 1926. godine »slučaj Stenjevec« bio je jedan od zapaženijih u različitim hrvatskim glasilima. Problemi u Stenjevcu započeli su u drugoj polovici 1926. godine, kad je za novog župnika poslan vlč. Josip Mokrović.⁴³ Taj je čin izazvao pobunu seljaka u Stenjevcu, tada selu nadomak Zagreba, koji su željeli za župnika dotadašnjeg kapelana vlč. Ivana Grškovića.⁴⁴ Župni odbor poslao je pismo Nadbiskupiji 10. listopada 1926. godine kojim traži da župnikom postane kapelan Ivan Gršković.⁴⁵ Nadbiskup Bauer nije udovoljio zahtjevima stenjevečkih seljaka tako da su neki počeli prijetiti da će prijeći na starokatolicizam.⁴⁶ O tome piše i *Starokatolik*⁴⁷: »Kad je imao, dakle, da u Stenjevec dodje novi župnik, nadbiskup im imenuje nepoćudnog i nevoljenog župnika Mokrovića. Seljaci su dugo molili i na mirni način prosili, da se to zlo od njih ukloni, ali nadbiskup ostao je tvrd u svojoj odluci, pa i onda kad su seljaci svečano izjavili, da svi izlaze iz rimokatoličke i prelaze u starokatoličku crkvu.«⁴⁸ *Katolički list* navodi kako su stenjevečke seljake nahuškali starokatolici »da vode borbu protiv zakonitog župnika«⁴⁹. Isto glasilo piše kako su cijeli slučaj iskoristili starokatolici koji su delegaciju stenjevečkih seljaka dočekali ispred nadbiskupskog dvora, gdje su išli protestirati, i odveli ih biskupu Kalgjeri u Ilicu 10, koji im je obećao da će ih primiti u Starokatoličku crkvu. Drugog dana,

⁴³ Josip Mokrović (1898. – 1980.), kasnije arhidakon-kustos katedrale i dekan Prvostolnog kaptola zagrebačkoga.

⁴⁴ Župa u Stenjevcu imala je svoga privatnog patrona (zaštitnika), koji je posjedovao vlastelinstva Stenjevec i Podsused. Ti patroni ili patron imali su pravo prijedloga (*ius praesentationis*) kada se župna nadarbina isprazni. Oni su mogli u zakonom određenom roku predložiti ordinariju svećenika, kojemu je zatim biskup podjeljivao ispražnjenu crkvenu nadarbinu, u ovom slučaju župu. Za takve slučajeve nije se raspisivao natječaj, kao što je to bilo u Koprivnici. Patroni imaju pravo predlaganja svoga kandidata u roku od četiri mjeseca ili gube pravo predlaganja. Osoba koju predlažu mora biti svećenik i mora imati sve prerogative koje zahtijeva kanonsko (crkveno) pravo. Na ordinariju je zatim da prosudi je li predloženi kandidat sposoban za službu. Župnik Josip Mokrović bio je predložen od patrona i nadbiskup je prihvatio taj prijedlog Usp. Antun BAUER, »Stenjevačka afaira u svjetlu istine«, *Katolički list*, god. 77, br. 47, Zagreb, 25. XI. 1926., str. 640.

⁴⁵ Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu (dalje: NAZ), *Nadbiskupski duhovni stol*, 1926.

⁴⁶ »Starokatolici i Stenjevačka župa«, *Katolički list*, god. 77, br. 45, Zagreb, 11. XI. 1926., str. 620.

⁴⁷ *Starokatolik* je bilo službeno glasilo HSC-a koje je izlazilo mjesečno. Nastavak je ranijih reformaških glasila *Reforma*, odnosno *Nova Reforma* ili od 1920. *Preporod*, koje će biti službeno glasilo HSC-a, dok 1925. ne promijeni ime u *Starokatolik*.

⁴⁸ »Starokatolički pokret u Stenjevcu«, *Starokatolik*, br. 12, Zagreb, 20. XII. 1926., str. 7.

⁴⁹ »Starokatolici i Stenjevačka župa«, str. 620.

7. studenoga 1926. godine, u Stenjevec dolazi Ante Donković,⁵⁰ koji propovijeda protiv Katoličke crkve i upoznaje Stenjevečane sa starokatoličkim naukom. Iz starokatoličkog glasila nadalje doznajemo da je tom prigodom na starokatolicizam prešlo oko dvjesto župljana.⁵¹ Starokatolička strana tvrdila je da inicijativa u Stenjevcu nije bila njezina, nego su 7. studenoga 1926. godine. Stenjevečani sami pozvali Donkovića da »ih govorom utvrdi u starokatoličkoj ideji«⁵². Toj je tvrdnji teško povjerovati jer je pitanje koliko su stenjevečki seljaci uopće znali o starokatolicizmu, koji je dotada bio ograničen na manju skupinu vjernika uglavnom građanskog statusa. Očito je da je riječ o sukobu koji su starokatolici uspješno iskoristili za svoju propagandu. Župnik Mokrović u svome pismu Nadbiskupskom duhovnom stolu početkom ožujka 1927. godine kaže da su starokatolici u čitavoj župi prikupili 3000 potpisa za »starokatoličku sektu«⁵³. *Katolički list* govori kako su već u studenome starokatolici počeli obilaziti selo i prikupljati potpise za prijelaz na starokatolicizam.⁵⁴ Župa Stenjevec imala je tada 4796 vjernika.⁵⁵ Organiziranje Starokatoličke crkve u Stenjevcu preuzelo je vodstvo HSC-a, koje je 14. studenoga 1926. godine održalo javnu službu Božju u Stenjevcu kao prvi korak prema organiziranju crkvene općine.⁵⁶ Tom prigodom Donković i njegovi pristalice provalili su u župnu crkvu i ondje održali službu Božju.⁵⁷ Prema pisanju nepoznatog autora brošure *Vjerski škandali u Stenjevcu* Donković je sa svojim pristašama provalio u župnu crkvu, dok ga je župnik Mokrović upozoravao da će za to odgovarati jer je to rimokatolička crkva, na što je Donković odgovorio da je to »volja naroda«⁵⁸. Nadbiskup je o tom nasilnom činu obavijestio velikog župana zagrebačkog dr. Milu Kramarića i Državno odvjetništvo.⁵⁹

Krajem studenoga posebnom izjavom o »Stenjevačkoj aferi« oglasio se i nadbiskup Bauer. Nadbiskup je u uvodu objasnio pravo patronata i naglasio: »Ja nisam imao razloga da nadarbine ne podijelim bivšem upravitelju g. Ivanu Grškoviću. To sam i izjavio župljanima, kada su bili prije podijeljenja kod mene. Dapače ja bih je bio rado podijelio g. Grškoviću, da ga je patron predložio. Ali kada je g. Mokrović bio predložen, vezalo me njegovo pravo, što ga je akceptiranim prijedlogom stekao, da mu nadarbinu i podijelim. Zato, kraj najbolje pripravnosti da budem na ruku župljanima nisam mogao, da im ugodim, kad su me poslije prijedloga patronova molili, neka bih župu podijelio g. Grškoviću.«⁶⁰ Nadalje, nadbiskup se u svojoj izjavi osvrnuo i na nasilan ulazak Donkovića i njegovih pristalica u

⁵⁰ Ante Donković (Nova Kapela, 1884. – Jasenovac, 1945.) bio je bivši svećenik Đakovačke ili Bosanske i Srijemske biskupije. Od samih početaka bio je jedan od pristaša reformnog pokreta i njegov istaknuti član. Jedna je od malobrojnih katoličkih svećenika koji je prešao u HSC, gdje je do 1929. obnašao visoke funkcije do sukoba s biskupom Kalogjerom. Hrvatska starokatolička crkva izbačena je 14. ožujka 1933. godine iz Utrechtske unije, a dio svećenstva na čelu s Antom Donkovićem formirao je Hrvatsku starokatoličku crkvu Utrechtske unije. Donković je 1936. izabran za biskupa te nove vjerske zajednice. Ubijen je 1945. godine u Jasenovcu zbog suradnje s partizanima.

⁵¹ Usp. *Isto*.

⁵² »Starokatolička župa u Stenjevcu«, *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, Zagreb, 1934., str. 56.

⁵³ NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 81.

⁵⁴ Usp. »Starokatolici i Stenjevačka župa«, str. 620.

⁵⁵ *Vjerski škandali u Stenjevcu*, Zagreb, 1926., str. 3.

⁵⁶ »Događaji u Stenjevačkoj župi«, *Katolički list*, god. 77, br. 46, Zagreb, 18. XI. 1926., str. 630.

⁵⁷ »Događaji u Stenjevačkoj župi«, str. 630.; *Vjerski škandali u Stenjevcu*, str. 5.

⁵⁸ *Vjerski škandali u Stenjevcu*, str. 5.

⁵⁹ Usp. »Događaji u Stenjevačkoj župi«, str. 631.

⁶⁰ A. BAUER, »Stenjevačka afaira u svjetlu istine«, str. 640.

župnu crkvu, smatrajući kako povod tomu nije »uredovanje crkvene vlasti, već nesavjesno uplitanje nepozvanih faktora, koji su iskoristili časovitu zlovolju i zabunu župljana, da izazovu nered i demagoškim gestama privuku sebi župljane stenjevačke«⁶¹. Dopisom se oglasio i starokatolički biskup Marko Kalogjera⁶² 20. studenoga 1926. godine, u kojem između ostalog piše: »Osobito pak to vrijedi u pitanju suoporabe vaše crkve. Po nauci rimokatoličke crkve vrhovni gospodar svih imanja i crkava bio bi rimski papa; a po nauku naše crkve vlasnik i gospodar vlasnik tih crkava je narod i dotična mjesna zajednica, koja je te crkve sagradila... Ali ono što mi tvrdimo i od čega nećemo nikada odustati, to je da na uporabu vaše crkve imate pravo i vi kao i oni, koji i dalje ostaju u rimokatoličkoj crkvi, jer je vaša crkva sagrađena od vaših otaca i djedova daleko prije Vatikanskog sabora, kada su se katolici razdijelili na dva ogranka, rimokatolički i starokatolički. Zato i jedan i drugi ogranak, naime i rimokatolici i starokatolici, imate na crkvu jednaka prava...«⁶³

Starokatolici su nastavili širiti svoju promidžbu u Stenjevcu, održavajući misu svake nedjelje.⁶⁴ Tako su 21. studenoga Donković i Djačić ponovno pokušali provaliti u župnu crkvu kako bi tamo održali misu, ali su ih u tome spriječili članovi katoličkih društava pa su misu održali u gostionici »Švarić«, gdje su poslije mise održali i skupštinu.⁶⁵ Svjedočanstvo o djelovanju katoličkih društava predvođenih Ivanom Merzom, u suzbijanju starokatolicizma u Stenjevcu, ostavio je tadašnji župnik vlč. Mokrović,⁶⁶ ali i sam Ivan

⁶¹ Isto.

⁶² Marko Kalogjera rodio se 20 rujna 1877. u Blatu na otoku Korčulu, a umro 15. prosinca 1956. u Zagrebu. Gimnazijsko školovanje započeo je 1887. u Dubrovniku, a 1895. maturirao u Splitu. U to vrijeme splitski biskup bio je Marko Kalogjera (1866. – 1888.), stric budućeg biskupa HSC-a. Teologiju je studirao u Zadru, da bi nakon toga preuzeo službu starijeg prefekta i ekonomu u Centralnom bogoslovnom sjemeništu u Zadru. Na prijelazu 1899/1900. Kalogjera je imenovan starijim prefektom i duhovnikom biskupskog sjemeništa u Splitu. Godine 1902., imenovan je tajnikom biskupske kancelarije u Splitu u vrijeme biskupa Filipa Frana Nakića (1889. – 1910.). Nakon toga, 1. studenog 1906., postaje župnikom župe Sv. Križa u Splitu, tada najveće župe u Splitu i jedne od najvećih u Dalmaciji. Tu je proveo jedanaest godina. Od 1911. do 1921. vijećnik je grada Splita. Godine 1918. predložen je od dalmatinskih biskupa i austrijskog namjesnika u Dalmaciji, grofa Attemsa, za splitskog biskupa. Do imenovanja nije došlo iz političkih obzira i navodno zbog isusovačkih spletki. Biskup Carić (1918. – 1921.) imenovao ga je 20. siječnja kanonikom bogoslovnog stolnog kaptola u Splitu i župnikom stolne crkve grada Splita, 26. ožujka 1920. godine. Nakon što je prešao u HSC- biskup Kvirin Klement Bonefačić izopćio ga je iz Katoličke crkve. Izabran je za prvog biskupa novooosnovane Hrvatske starokatoličke crkve, a izbor je potvrdilo Ministarstvo vjera. Biskupsko posvećenje primio je 25. II. iste godine u Utrechtu. Napuštanjem Katoličke crkve izazvao je osudu njezina svećenstva (uzajamne uvjrede rješavane su na sudu 1923, 1926, 1932). Svojim postupcima unio je raskol i među hrvatske starokatolike (1925. i 1928, kada je privremeno razriješen biskupske časti), a sukobio se i s crkvenim vodstvom Utrechtske unije, iz koje je na zasjedanju njezine Biskupske konferencije u Münchenu bio isključen i svrgnut 1933. godine. To su glavne teme novinskih napisa u kojima su ga protivnici napadali, a sljedbenici i istomišljenici branili. Za NDH djelovanje Hrvatske starokatoličke crkve bilo je zabranjeno, a nakon 1945. Kalogjera je ponovo bio njezin biskup. Usp. Milivoj BARBARIĆ, »U povodu desetogodišnjice smrti prvog biskupa Hrvatske starokatoličke crkve Marka Kalogjera«, *Glasnik Hrvatske starokatoličke crkve*, god. 19, br. 9, Zagreb, 1966., str. 3–7; Dragutin TOMAC, *Sud rimokatoličke crkve o hrvatskom starokatoličkom biskupu Marku Kalogjera*, Zagreb, 1926., str. 3, 25–26; »Don Marko Kalogjera. Kanonik i župnik grada Splita«, *Preporod*, god. 5, br. 1–3, Zagreb, 1924., str. 1; »Novi protestanti i skizmatici-starokatolici«, str. 227–229; Z. MATIJEVIĆ, *U sjeni dvaju orlova*, str. 274.

⁶³ NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1926., Vjernicima i pristašama Hrvatske Starokatoličke Crkve u Stenjevcu

⁶⁴ Usp. »Starokatolički pokret u Stenjevcu«, str. 7.

⁶⁵ Usp. »Pred svršetkom starokatolicizma u Stenjevcu«, *Katolički list*, god. 77, br. 47, Zagreb, 25. XI. 1926., str. 641.

⁶⁶ Usp. »Blaženi Ivan Merz obranio župnu crkvu u Stenjevcu«, <http://krizari.hr/blazeni-ivan-merz-obranio-zupnu-crkvu-u-stenjevcu/>, <http://krizari.hr/>: (2. IX. 2018.).

Merz. On je u studenome 1926. godine napisao članak »Hrvati brane katoličke svetinje« za vatikanski dnevnik *L'Osservatore Romano*. Članak je preveden na talijanski ali nikada nije objavljen, ostao je sačuvan u Merzovu arhivu. U njemu Merz piše sljedeće: »U nedjelju 14. XI. 1926. došao je u selo Stenjevac, koje se nalazi blizu glavnog grada Hrvatske, jedan starokatolički svećenik imenom Donković. On je sa svojim pristašama provalio u rimokatoličku crkvu i tamo odslužio krivovjersko bogoslužje. Katolici su bili iznenađeni i nije im bilo moguće da to odmah zapriječe. Kada su to saznali Orlovi, omladina hrvatske Katoličke Akcije, uputilo se sljedeće nedjelje njih jedno 30 u Stenjevac da zapriječe svetogrđe ako bi starokatolici opet htjeli da na katoličku crkvu. Znali su da katolike ne štiti državna vlast i da se oni stoga moraju sami štititi. Došavši u Stenjevac tamo je već bio starokatolički svećenik koji se spremao da opet navali sa svojim pristašama na katoličku crkvu. Ali se prevario. Orlovske su ga grudi dočekale... Starokatolički agitator nije mogao izvršiti svoj naum da odsluži misu u katoličkoj crkvi.«⁶⁷ Starokatolici su još jednom prigodom prijetili da će provaliti u župnu crkvu kako bi ondje održali bogoslužje, međutim ponovno su ih u tome spriječili članovi katoličkih društava koji su se skupili iz cijeloga Zagreba. Niko Kalogjera tom je prigodom održao misu u pučkoj školi, a nakon nje održao govor u kojem je napao papu i katoličko svećenstvo.⁶⁸ O potpori koju su starokatolicima davali liberalni listovi piše *Narodna politika*, glasilo klerikalne Hrvatske pučke stranke Kraljevini SHS: »Kada čitate štampu Tipografije, a naročito *Jutarnji list* i *Večer*, onda bi neupućen čitalac morao povjerovati, da je sav Stenjevac uz Marka Kaloderu i da sav Zagreb odobrava starokatoličko nasilje u Stenjevcu. Tipografijina štampa huška dan na dan stenjevačko pučanstvo protiv rimokatoličke Crkve. U njenim listovima vidimo i slike, koje imadu bombastične naslove, kao da hiljade ljudi pristaju na javnim zborovima uz starokatolike.«⁶⁹ Iz Merzova pisma ali i očite pasivnosti lokalnih vlasti prema tom činu nasilnog provaljivanja u stenjevečku crkvu, jasno je da su starokatolici uživali, barem prešutnu, podršku vlasti i otvorenu podršku dijela liberalnog tiska bliskog beogradskim velikosrpskim krugovima. Očit cilj bio je sustavno slabljenje utjecaja i ugleda Katoličke crkve s obzirom na njezinu važnu ulogu u obrani hrvatskog nacionalnog i kulturnog identiteta u državi koja je sve više poprimala centralistička i totalitaristička obilježja. Također treba istaknuti kako su hrvatske političke stranke, pa dijelom i sama HPS, i dalje »lutali« u novonastalim političkim okolnostima, dok je Katolička crkva, u početcima i sama sklona ujedinjenju, prva osjetila udarce novog režima na svoje institucije zbog snažne i velike uloge koju je imala u hrvatskom društvu.

Nadbiskupija zagrebačka povela je sudski proces protiv Ante Donkovića, Stjepana Zagorca, Luke Biskupovića, Hinka Topića i Nike Kalogjere, koji su sudjelovali u provali u stenjevečku župnu crkvu 14. studenoga 1926. godine. Sudski proces vodio se pred zagrebačkim kotarskim sudom. Predstojnik kraljevskog kotarskog suda Mirko Baglama donio je presudu prema kojoj »su svi tuženici, naime Ante Donković, Luka Biskupović, Stjepan Zagorac i Nikola Kalodera, te Hinko Topić smetali tužiteljicu Rimokatoličku župnu crkvu

⁶⁷ Usp. Ivan MERZ, »Hrvati brane katoličke svetinje«, Ivan MERZ, *Sabrana djela*, sv. III., Božidar NAGY (ur.), Zagreb, 2012., str. 440–441.

⁶⁸ Usp. »Starokatolicizam u Stenjevcu«, *Katolički list*, god. 77, br. 48, Zagreb, 2. XII. 1926., str. 652.

⁶⁹ »Sijači vjerskog razdora«, *Narodna politika*, god. 7, br. 49, Zagreb, 3. XII. 1926., str. 2.

bl. Djevice Marije u Stenjevcu donjem, zastupanu po župnom crkvenom odboru, župniku kao predsjedniku i dvim crkvenim starješinama, jer su 14. studenog o. god. protiv zabrane župnika u tu crkvu donijeli svoje ruho i posuđe, te po svojem obredu služili misu i kod iste orguljali, pa su dužni kaniti se svakog daljnega takvoga i sličnoga čina pod prijetnjom globe od Din. 100 – za svakoga, koja se za slučaj neutjerivosti pretvara u zatvor od 10 dana za svakoga i da su dužni 8 dana pod prijetnjom ovrhe platiti parbene troškove od Din. 1.800.«⁷⁰ No, ta osuda nije ostala samo na tome, već je tužba podnesena i kotarskom poglavarstvu, gdje je kotarski predstojnik dr. Rajković 10. veljače 1927. godine osudio Donkovića, Zagorca i Biškopovića na 1 000 dinara globe ili 40 dana zatvora.⁷¹ Osuđeni su se na tu odluku žalili zagrebačkom Sudbenom stolu, ali je on odbacio žalbu.⁷²

Bez obzira na snažan otpor rimokatoličke strane starokatolicizam je uhvatio korijena u Stenjevcu. Rimokatolička je strana nastojala prikazati djelovanje starokatolika kao periferno i broj njihovih pristaša vrlo malenim, dok je starokatolička strana taj broj preuveličavala. *Katolički list* izvještava početkom ožujka 1927. da su Ante Donković, Niko Kalogjera i Marko Lončarić ponovno počeli agitaciju u Stenjevcu i da »govore ljudima da će postati vlasnici crkve i nadarbine, no jedino u slučaju, ako na starokatolicizam prijeđe barem polovina župe. Oni koji prijeđu neće snositi nikakvih tereta ni za župnu zgradu ni za crkvu, a ni za oblasnog činovnika...«⁷³ Župnik Mokrović javlja u ožujku 1927. u nadbiskupiju kako je Niko Kalogjera u gostionici kod »Švarića« okupio svoje pristaše i počeo raditi na tome da više od polovice župe prijeđe na starokatolicizam kako bi tako preuzeli župnu crkvu i nadarbinu. Nakon toga, izvještava župnik, skupina Kalogjerovih pristaša došla je pred župni dvor tražiti da im se omogući prijelaz na starokatolicizam. Dana 11. ožujka u Stenjevec je došao starokatolički svećenik Marko Lončarić i on se, prema pisanju župnika Mokrovića, zadržao u gostionici kod »Švarića« te agitirao za prijelaz na starokatolicizam. Župnik zatim izvještava kako je dan poslije 220 osoba došlo kod njega u župni ured i tražilo istupanje iz Katoličke crkve i prijelaz na starokatolicizam. Mokrović kaže da je glavni razlog većine prijelaza bilo obećanje starokatolika da će seljaci dobiti zemlju ako nadarbina prijeđe u njihove ruke te da će ionako sve u župi biti zajedničko. Očito je kako su se starokatolici koristili pragmatičnim sredstvima kako bi privukli stenjevečke seljake. Ponovno 13. ožujka 1927. godine u Stenjevec dolazi Ante Donković i služi misu za starokatolike. Tom prigodom organizirao je svoje pristaše u Stenjevcu koji su potpisali zahtjev da imaju pravo suvlasništva nad župnom crkvom kako bi u njoj mogli služiti misu i taj su zahtjev poslali u Beograd.⁷⁴ Župnik Mokrović ponovno piše Nadbiskupskom duhovnom stolu 21. ožujka 1927. godine i u svome pismu kaže sljedeće: »Starokatolički agitatori obilaze kućama i sile ljude na prelaz obećavanjem nadarbinske zemlje i govoreći im, da neće imati nikakvih troškova ni plaćanja – budu li prešli. Kad dođu u kuću govore: 'još samo fali ova kuća pa je polovica župe' ili 'još samo ti fališ pa smo u polovici' i time

⁷⁰ »Osuđeni starokatolici zbog provale u stenjevačku crkvu«, *Katolički list*, god. 77, br. 51, Zagreb, 23. XII. 1926., str. 3; »Poseban prilog: Veritas Vincit«, *Narodna politika*, god. 7, br. 52, Zagreb, 24. XII. 1926., str. 2–4.

⁷¹ »Osuđeni starokatolički svećenici«, *Katolički list*, god. 78, br. 7, Zagreb, 17. II. 1927., str. 89.

⁷² Usp. »Potvrđena konačna odluka proti starokatolicima zbog provale u stenjevačku crkvu«, *Katolički list*, god. 78, br. 21, Zagreb, 26. V. 1927., str. 297.

⁷³ »Starokatolici u Stenjevcu opet rovale«, *Katolički list*, god. 78, br. 11, Zagreb, 17. III. 1927., str. 142.

⁷⁴ Usp. NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 2194.

vlasnici crkve i nadarbine.«⁷⁵ Dva dana poslije, 23. ožujka 1927., Mokrović ponovno piše Nadbiskupskom duhovnom stolu kako je starokatolički biskup Kalogjera poslao u Beograd molbu u kojoj traži da se pošalje jedan kotarski činovnik u Stenjevec kako bi popisao sve koji žele prijeći na starokatolicizam. To je nekoliko dana prije svojim pristašama objavio i Niko Kalogjera, dajući im precizne upute što moraju tom prigodom činiti. Župnik moli Nadbiskupski duhovni stol da poduzme određene mjere »kako ne bi došlo do takove zlouporabe zakona, jer će to njima izvrsno poslužiti za proselitsku agitaciju«⁷⁶. Iz ovih redaka može se iščitati kako je jedan od očitih motiva prelaska na starokatolicizam bilo obećanje nadarbinske zemlje seljacima. To ukazuje da je pokret starokatolika u Stenjevcu dobrim dijelom bio socijalno motiviran, a da su starokatolici vrlo pragmatično iskoristili jedan sukob seljaka i crkvenih vlasti i pretvorili ga u svojevrsni socijalni bunt protiv Crkve. Katolička crkva je u Austro-Ugarskoj bila povlaštena polufeudalna institucija i važan politički i društveni čimbenik. Socijalne razlike i očite nepravde unutar Crkve dovele su do nastanka reformnog pokreta nižeg katoličkog klera 1919. godine, a očito su sada dobile i odjeka među ruralnim stanovništvom, koje je u prelasku na starokatolicizam vidjelo mogućnost poboljšanja svoga socijalnog položaja u župi koja je funkcionirala prema zastarjelom i polufeudalnom sustavu nadarbina i patronata.

Starokatolici su svoja bogoslužja nastavili obavljati i dalje u dvorani u vrtu gostioničara Ivana Švarića. Kako bi onemogućili da oblasne vlasti ometaju vjernike u bogoslužju, na dvoranu su stavili natpis »Hrvatska katolička čitaonica«.⁷⁷ Ta je situacija dosta nejasna, jer bi lokalne vlasti svakako prije reagirale na takav natpis nego na starokatoličku propagandu, što samo ukazuje da su predstavnici lokalnih vlasti bili naklonjeni starokatolicima. Naime, župnik Mokrović prijavio je cijeli slučaj kotarskom poglavarstvu, tražeći od njega da reagira protiv starokatolika.⁷⁸ Iz dopisa župnika Mokrovića kotarskom poglavarstvu u Zagrebu razvidno je da su se državni organi upleli u cijeli slučaj i kako je Niko Kalogjera morao pred poglavarstvom izjaviti da neće ometati katoličku procesiju na Veliku subotu.⁷⁹ Do toga očito nije došlo jer Mokrović piše kotarskom poglavarstvu kako su starokatolici svojom procesijom na Veliku subotu omeli katoličku procesiju i kako je Niko Kalogjera prekršio obećanje koje je dao pred kotarskim poglavarstvom da to neće učiniti.⁸⁰ Još jedan dokaz kako su lokalne vlasti sustavno ignorirale legalne molbe katoličkog župnika i dopuštali otvorene provokacije starokatolika. Starokatolici su tijekom Velikog tjedna usporedno održavali obrede u dvorani pokraj Švarićeve gostionice, o čemu izvještava *Starokatolik*: »Uskrsne smo blagdane proslavili najsvečanije. U Veliki Četvrtak večer u 7 sati bila je svečana sv. misa na uspomenu ustanovljenja sv. pričesti na zadnjoj večeri. Crkvice i dvorište bili su dubkom puni naših vjernika. U Veliki Petak i Subotu obavili smo obične obrede. U V. Subotu na večer u 6 sati proslavili smo na najsvečaniji način Uskrsnuće. Svirala je i glazba. Prisutno je bilo do 2000 vjernika. Uskrs je također bio svečano proslavljen. U uskrsni ponedjeljak bila je konstituirajuća župska skupština, koja je izabrala

⁷⁵ NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 17.

⁷⁶ NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 95.

⁷⁷ Usp. »Staro-katolička župa u Stenjevcu«, *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, Zagreb, 1934., str. 44.

⁷⁸ Usp. NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 2316.

⁷⁹ Usp. NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 130.

⁸⁰ Usp. *Isto*.

redovito župsko vijeće i izaslanike za hrvatski crkveni sabor...⁸¹ Na temelju tog izvješća može se zaključiti kako je starokatolicizam postao stenjevečka stvarnost i organizirana crkvena zajednica koja šalje svoje predstavnike u najviše tijelo HSC-a. *Katolički list* je za sve optužio »prononsirane Radićeve agitatore koji su nosioci ne samo njegove politike nego i propagatori sviju onih protucrkvenih načela, koja zastupa Radić. I ti sada postadoše “apostoli” proselitisma u Stenjevcu.«⁸² Tijekom svoga političkog djelovanja 20-ih godina Radić je u svojim govorima često napadao katolicizam i njegove strukture. Jednim je dijelom to bilo potaknuto sukobom s Hrvatskom pučkom strankom kao izrazom političkog katolicizma oko zajedničkog interesa među seljaštvom kao glasačkim tijelom za obje stranke. Bliskost shvaćanja demokratskog uređenja Crkve s onima koja će propagirati reformni pokret, a zatim HSC, od početaka su Radića i njegovu stranku približili tim strujanjima.⁸³ Nekrolog Stjepana Bakšića Stjepanu Radiću u *Katoličkom listu* iz 1928. godine izvrstan je izvor u kojem je detaljno analiziran Radićev stav prema kršćanstvu, Crkvi i svećenstvu, ali i njegov odnos prema reformnom pokretu, kasnije prema HSC-u. Autor na početku članka konstatira kako »nema dvojbe, da je pokojni Stjepan Radić, najmarkantnija ličnost našega doba. Njegovo je ime poznato ne samo kod nas, nego i u stranom svijetu. Bio je čovjek velikih, upravo genijalnih ideja.«⁸⁴ Možda je u njegovu animozitetu prema katolicizmu još znakovitija izjava koju je rekao u Tuzli 21. kolovoza 1926. godine: »Mi ne ćemo da se vjerom vežemo uz Rim, niti da se podvrgnemo papi. Zato autor zaključuje: na temelju ovakve ideologije posve je logički, da su i Radić i njegovi dublji pristaše bili skloni onoj propagandi, koja se kod nas stala vršiti za t. zv. starokatolicizam.«⁸⁵ Tako autor citira i Radićevo pismo iz zatvora koje je 1925. poslao srpskim radikalnim krugovima⁸⁶ u kojemu tumači zašto je bio republikanac. U tom pismu navodi opasnost od klerikalizma, uzimajući za primjer Korošca, koji je slovenski domoljub, ali mu je »glava u Rimu.« Klerikalizam je opasnost i prepreka sjedinjenju Hrvata i Srba i to neće biti moguće dok se Hrvati ne oslobode Rima. Hrvati, smatra Radić, ne mogu prijeći na pravoslavlje i to nije potrebno, zato treba osnovati hrvatsku crkvu nezavisnu od Rima, nacionalnu, koja bi se s vremenom spojila s pravoslavljem. Za to će se s vremenom moći iskoristiti Starokatolička crkva. Dalje nastavlja kako nema potpunog narodnog ujedinjenja bez vjerskog i zato svaki narod treba stvoriti svoju crkvu te zaključuje: »naša bi generacija morala ispuniti barem jedan preduvjet, a to je da se Hrvati oslobode Rima. To će biti za par godina, ako mi, Hrvati i Srbi budemo složni, i ako sredimo državu, pa dobijemo vremena i mogućnosti da pripravimo široke hrvatske slojeve, pa makar i za hrvatsku starokatoličku crkvu.«⁸⁷ Prateći Radićev odnos prema starokatolicizmu može se ukratko reći kako je on bio oportunistički i politički motiviran s ciljem slabljenja utjecaja Katoličke crkve ne selo i seljaštvo

⁸¹ »Iz župe Stenjevačke«, *Starokatolik*, br. 4, Zagreb, 30. IV. 1927., str. 7.

⁸² »Proselitizam starokatolika«, *Katolički list*, god. 74, br. 12, Zagreb, 24. III. 1924., str. 153–154.

⁸³ Usp. Usp. Niko PETRIĆ, »Reformacija katoličkog klera«, *Jugoslavenska njiva*, br. 12, Zagreb, 1919., str. 184; Ante DONKOVIĆ, »Stjepan Radić«, *Starokatolik*, br. 8, Zagreb, 31. VIII. 1928., str. 1; Stjepan BAKŠIĆ, »Stjepan Radić«, *Katolički list*, god. 79, br. 33, Zagreb, 16. VIII. 1928, str. 427.

⁸⁴ Stjepan BAKŠIĆ, »Stjepan Radić«, str. 425.

⁸⁵ *Isto*, str. 428.

⁸⁶ Usp. Bogdan KRIZMAN, »Dva pisma T. Schlegela o razgovorima sa Stjepanom Radićem u zatvoru 1925. godine«, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 6, br. 3, Zagreb, 1974., str. 125–138.

⁸⁷ *Isto*.

kao temeljnu glasačku bazu njegove stranke. Iako je dio članova HSS-a djelovao u korist propagiranja starokatolicizma iz čisto interesnih razloga, Radić nikada javno nije podržao HSC i njezino djelovanje. Vijest iz Stenjeveca jedini je izvor koji govori da su pristaše Seljačke stranke upleteni u »Stenjevečku aferu«, a više je dokaza koji govore o povezanosti starokatolika s lokalnim vlastima.

Teško je točno reći koliko je stenjevečkih župljana prešlo na starokatolicizam, ali očito je to bio veći broj jer se u svibnju 1927. godine krenulo za tim da se sagradi nova starokatolička crkva. Župnik Mokrović 3. svibnja piše Nadbiskupskom duhovnom stolu kako »starokatolička sekta ozbiljno na tome radi, da uredi jednu malu kućicu trgovca Gjura Dukanovića u Stenjevcu za svoju – bogomolju. Ta kućica dotiče se posve, zidane ograde župne crkve, tj. tzv. cintora.«⁸⁸ Mokrović u tome pismu moli Nadbiskupski duhovni stol da odmah poduzme potrebne mjere »da se to spriječi s razloga, što bi to bilo tik naše župne crkve i tako na veliku smetnju bogoslužja, nadalje je veliki razlog što bi to vodilo vječnim smutnjama jednih i drugih pristaša te zadjevicama, izazivanjima, a i da ne govorim o pogrdama budući da je isti prolaz i put – cesta do te bogomolje i naše župne crkve. Najviše smetalo bi bogoslužju i crkvenim funkcijama jer bi se čulo svako pjevanje, propovijedanje te bi bilo na veliku sablazan vjernika rimokatoličkih i uvelike vrijeđalo bi religiozno njihovo čuvstvo kada bi odmah pokraj našega »cintora« bila njihova bogomolja.«⁸⁹ Nadbiskupski duhovni stol proslijedio je taj zahtjev za sprečavanje izgradnje starokatoličke kapele blizu župne crkve u Stenjevcu velikom županu zagrebačke oblasti 6. svibnja 1927. godine.⁹⁰

Novo područje sukoba bilo je privremena uporaba školske zgrade za bogoslužne potrebe starokatolika. Na temelju molbe nekih članova školskog odbora koji su pristajali uz starokatolicizam Ministarstvo prosvjete dopustilo je da se školska zgrada rabi za starokatoličko bogoslužje. Na to je župnik Mokrović uputio pismo Nadbiskupskom duhovnom stolu i u njemu istaknuo: »kako se ovdje iz obrazloženog vidi starokatolici neprestano rovare i narod uzbunjuju pa stoga ovime izvješćujem preč. naslov o tom znanju i daljnega uredovanja radi. Smatram za shodno da upozorim, da bi moguće bilo svrsi shodno, da ovo se moje izvješće zajedno sa izvješćem preč. naslova odašalje na Ministarstvo prosvjete u Beogradu... kako bi se upozorilo na sve makinacije starokatolika... U protivnom slučaju radi uporaba škole u svrhu starokatoličkog bogoslužja – doći će i do uzbune jednih i drugih vjernika.«⁹¹ Ministarstvo prosvjete odgovara 6. lipnja 1927. godine Nadbiskupskome duhovnom stolu kako je na temelju odredbe istoga ministarstva od 4. prosinca 1926. godine starokatolicima dopušteno obavljati bogoslužje u zgradi pučke škole.⁹² No, nekoliko dana poslije isto ministarstvo šalje sreskom poglavarstvu odluku kojom se zabranjuje uporabljivati školsku zgradu za starokatoličko bogoslužje i poništava naredbu od 4. prosinca 1926. godine. Odluka je dostavljena i Nadbiskupskome duhovnom stolu.⁹³

⁸⁸ NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 146.

⁸⁹ *Isto*.

⁹⁰ Usp. NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 3231

⁹¹ NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 3435

⁹² Usp. NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927.

⁹³ Usp. NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927.

Početak lipnja ponovno se aktualiziralo pitanje izgradnje starokatoličke župne crkve. Ovoga puta za izgradnju te crkve predviđeno je zemljište nedaleko od katoličke župne crkve na posjedu Oskara Horvatića, urara iz Zagreba. Mokrović u svome izvješčaju Nadbiskupskome duhovnom stolu naglašava kako je to zemljište »samo 110 koraka udaljeno od naše župne crkve, a još se tome samo 10 koraka bilo bi daleko od naše kapelice Žalosne Majke Božje«⁹⁴. U svojem pismu župnik nastavlja dalje: »Pokraj te kapelice i njihovog sastajališta prolazili bi uvijek naši vjernici i tako bi ovo bilo uvijek povod nemiru vjerskom, bunama i pogrdivanju vjere. Preko puta kapelice starokatoličke sakupljaju se opet svake nedjelje i blagdana naše vjeroispovjesti i tako bi djeca bila izvržena uvijek tim nemirima što bi nedvojbeno najgore djelovalo na školsku omladinu u svakom pogledu. Ozbiljno prijeti bojazan odnosno činjenica bude li oblast njima dozvolila gradnju kapelice na tome mjestu da će doći do uzbune i nemira...«⁹⁵ Nadbiskupski duhovni stol odgovara župniku Mokroviću kako je veliki župan zagrebački odlučio dopustiti izgradnju starokatoličke kapele i stoga mu preporuča »da zajedno sa svojim župljanima iznese svoje prigovore protiv gradnje starokatoličke kapele u blizini kapelice Žalosne Majke Božje«⁹⁶. Mokrović je to i učinio i već 24. lipnja 1927. godine šalje kotarskom poglavarstvu protestno pismo protiv izgradnje starokatoličke kapele u blizini župne crkve i kapelice Majke Božje Žalosne. Dopis su zajedno sa župnikom potpisali i župni odbornici.⁹⁷ U prilogu pisma dodan je i protest načelnika općine Stenjevec Janka Jagića, koji se također protivi izgradnji starokatoličke kapele na predviđenome mjestu, navodeći uglavnom razloge koje je navodio i župnik Mokrović, te zaključuje: »Ako se hoće imati reda i mira u općini Stenjevec, koji je već i onako uslijed vjerskog pokreta silno poremećen, tada se gradnja zamoljene kapele ne bi smjela dozvoliti na zamoljenom mjestu, jer u protivnom – odklanjam svaku odgovornost za predviđene nemire i izgrede, a naročito za to jer opažam, da starokatolici radi toga i hoće, da se na takvom mjestu gradi kapela, da budu nemiri jer ih drugi razlozi ne bi na to vodili, budući baš u samom mjestu Stenjevcu osim jedne kuće (Švarićeve) nemaju u opće vjernika, dok u svakom drugom selu imaju više, a konačno niti im je mjesto Stenjevec središte.«⁹⁸ Istoga dana, 24. lipnja 1927., na teren je izašla komisija koju je vodio dr. Zdenko Trnski, kraljevski vladin tajnik, da izvidi teren predviđen za gradnju starokatoličke kapele u Stenjevcu. Župnik Mokrović mu je predao protestno pismo koje su napisali on, župni odbor i načelnik općine, u kojemu traže od velikog župana zagrebačkog da se spriječi izgradnja starokatoličke kapele na predviđenome mjestu.⁹⁹ Tom protestnom pismu pridružio se i Nadbiskupski duhovni stol pismom od 1. srpnja 1927. godine, koji »podupire sa svoje strane utok župnog ureda u Stenjevcu te se časti zamoliti vaše gospodstvo (velikog župana, nap. a.) da u interesu vjerskog mira i poretka u Stenjevcu ne dozvoli izgradnju starokat. kapele na zamoljenom gradilištu kraj gostione Ivana Švarića«¹⁰⁰. No, bez obzira na djelovanje katoličke strane kod državnih i općinskih vlasti, župnik Mokrović

⁹⁴ NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 185.

⁹⁵ *Isto*.

⁹⁶ NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927.

⁹⁷ Usp. NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927.

⁹⁸ NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 4079.

⁹⁹ Usp. NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 193.

¹⁰⁰ NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 5185.

12. srpnja piše Nadbiskupskome duhovnom stolu da su starokatolici počeli s izgradnjom svoje crkve na predviđenom zemljištu i dodaje: »Ja sam u ime crkve na raspravi, koja se održala na licu mjesta dne 24. 6. 1927. pismeno dignuo protest, a učinila je to i općina. Oblasni izaslanik dr. Zdenko Trnski odredio je usmenim putem, da se sa gradnjom neima početi dokle neće biti izdana pismena odluka i dok neće biti ista pravomoćna. Međutim ovaj ured nije primio nikakve odluke o dozvoljenoj ili nedozvoljenoj gradnji, a starokatolici otpočeli su sa gradnjom. Povodom toga odmah sam danas to javio sreskom poglavarstvu i velikom županu i zamolio, da se učini odredba te se smjesta gradnja obustavi do pravomoćnosti odluke.« Mokrović u istome pismu traži da i Nadbiskupski duhovni stol reagira kod nadležnih državnih vlasti.¹⁰¹ On je to i učinio 15. srpnja, pismom velikom županu zagrebačkom, tražeći da se obustavi gradnja starokatoličke kapele u Stenjevcu.¹⁰² Iz svih tih dopisa jasno je vidljivo kako je cilj starokatolika bio da se njihova crkva izgradi što bliže katoličkoj, što je bila očita provokacija, sustavno podržavana od svih tijela zemaljskih i lokalnih vlasti koje su se oglušile na sve molbe i apele od Nadbiskupije do stenjevečkih katoličkih seljaka.

Svakako je takav stav političkih vlasti ohrabrio starokatolike te su otišli i korak dalje i početkom kolovoza podigli tužbu protiv rimokatoličke župe u Stenjevcu »na priznanje prava vlasništva i uporabu zvonova«¹⁰³. Nadbiskup Bauer dopustio je 15. kolovoza župniku da se upusti u parnicu sa starokatolicima.¹⁰⁴ Parnica je riješena pred kotarskim sudom u prosincu 1927. godine i presuđeno je, prema riječima župnika Mokrovića, da su tužitelji dužni »rimokatoličkoj župnoj crkvi Blažene Djevice Marije u Stenjevcu platiti sudbene troškove u iznosu od D. 355 – u roku od 14 dana pod prijetnjom ovrhe«¹⁰⁵. Uglavnom svi sporovi koji su završili na sudu riješeni su u korist katoličke strane, dok su oni koji su se vodili pred lokalnim vlastima na različite načine, otvoreno i prikriveno, rješavali u korist starokatolika.

Sukobi oko izgradnje starokatoličke crkve u Stenjevcu završili su krajem studenoga, kad je privedena kraju izgradnja kapele. Bez obzira na žestok otpor rimokatolika, crkva je sagrađena u blizini rimokatoličke župne crkve u Stenjevcu. Betoniranje temelja crkve započelo je u srpnju, a već 15. kolovoza 1927. godine blagoslovio ju je biskup Marko Kalogjera i posvetio sv. Antunu. Sljedećih mjeseci bio je podignut i zvonik i nabavljeno novo zvono, koje je Kalogjera blagoslovio 20. studenoga 1927. godine.¹⁰⁶ Jedan od vjernika napisao je za *Starokatolik* svoje dojmove: »Crkva je izrađena po nacrtu inžinira g. Albert-a i seljaka vrijednog zidara Stjepana Sokačića. Pokrio ju je g. inžinir Bauer, a zvono je kupljeno u Zagrebu u hrvatskoj tvornici zvonova g. Blazine. Trošak oko crkve iznosi preko 100.000 dinara. Većim smo se dijelom za to udužili, a drugo sami sakupili. Kako je čitav narod oduševljen, to ćemo brzo isplatiti i riješiti se duga. Blagoslov crkve obavio je na Veliku Gospu brat Biskup uz asistenciju svećenstva i veliko nebrojeno mnoštvo naših vjernika iz drugih župa... Dne 20. studenoga dovršen je zvonik i nabavljeno novo zvono.

¹⁰¹ NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 200.

¹⁰² Usp. NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 4185.

¹⁰³ NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 240.

¹⁰⁴ NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 5091.

¹⁰⁵ NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 360.

¹⁰⁶ Usp. »Staro-katolička župa u Stenjevcu«, str. 46.

Opet je tog dana blagoslov obavio brat Biskup... Kumovali su gđa. Vilma Lončar i njezin suprug g. Ljudevit Lončar iz Zagreba... Tu je brat Donković konsultor crkve održao ganutljiv i krasan govor...«¹⁰⁷ Ministarstvo vjera priznalo je 9. rujna 1927. godine osnutak starokatoličke župe u Stenjevcu. Za župnika je izabran Dinko Vranican, a za njegova zamjenika Niko Kalogjera.¹⁰⁸

Katolički župnik Mokrović organizirao je pučke misije koje su trebale učvrstiti rimokatolike u Stenjevcu i pridonijeti suzbijanju starokatolicizma. Misije su povjerene dominikancima iz Zagreba, koji su ih održali od 2. do 9. prosinca 1928. godine.¹⁰⁹ Na to su reagirali stenjevečki starokatolici koji su izdali letak protiv dominikanaca, u kojem, između ostalog, stoji otisnuto: »Ovih dana drže Vam propovijedi i tako zvana poslanstva bijeli fratri, dominikanci, i mjesto da Vam govore o Bogu i o Isusu Kristu i o ljubavi prema bližnjemu, oni su se razgovorili o papi, paklu i o novim vragovima... starokatolicima! Oni umišljaju da smo mi starokatolici neznalice, i da ne znamo, tko su i što su bili u povijesti Crkve ti bijeli fratri dominikanci. Da na to podsjetimo, mi ih pozivamo, da nam odgovore:

1. Nijesu li bijeli fratri dominikanci kao glavni vodje krvoločne crkvene inkvizicije na hiljade i hiljade nevinih djevojaka i žena proglašavali vješticama i spaljivali?
2. Nijesu li bijeli fratri dominikanci usijanim gvoždjem, užarenim iglama i drugim najstrašnijim mučilima mučili i ubijali stotine hiljada kršćana, tobože zbog krivovjerja, zbog obrane Krista i njegova evanđelja?«¹¹⁰

To je bio uobičajen postupak u mjestima u kojima se pojavljivao starokatolicizam. Mjesni župnici često bi organizirali pučke misije koje su povjeravali redovnicima ili istaknutim katoličkim intelektualcima, svećenicima, kako bi propovijedima i nagovorima učvrstili katolicizam u sredini gdje se pojavio starokatolicizam. Osobito se u održavanju takvih misija istaknuo profesor Katoličkoga bogoslovnog fakulteta dr. sc. Stjepan Bakšić, autor nekoliko brošura i brojnih novinskih tekstova protiv reformaša a zatim starokatolika.

Posljednje što iz izvora doznajemo o starokatoličkoj župi u Stenjevcu u tome razdoblju jest iz jednog dopisa biskupa Kalogjere velikom županu zagrebačke oblasti Vilimu Petru Zrelecju 17. siječnja 1929. godine. Iz njega je vidljivo kako su odnosi između starokatolika i rimokatolika u Stenjevcu i dalje vrlo napeti, a biskup se tuži kako kotarski poglavar dr. Ivan Jagić i njegov pristav Kraus pokazuju prema starokatoličkom pokretu »osobitu protivnost i neprijateljsko raspoloženje... Isto takovu protivnost i neprijateljsko raspoloženje protiv starokatoličke Crkve pokazivao je i pokazuje i g. Janko Jagić, komesar i bilježnik

¹⁰⁷ »Dopis iz Stenjevcu«, *Starokatolik*, br. 12, Zagreb, 31. XII. 1927., str. 8.

¹⁰⁸ Usp. NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927.; Niko Kalogjera bio je splitski svećenik i brat biskupa Marka Kalogjere, koji je također prešao na starokatolicizam. Godine 1928. dobio je mjesto profesora u beogradskoj Prvoj muškoj gimnaziji i osnivanjem starokatoličke župe sv. Ćirila i Metoda u Beogradu 1929. postao njezinim prvim župnikom. Sinodalni savjet Starokatoličke crkve u Beogradu osnovao je 1931. »Biskupski vikarijat za reprezentaciju Crkve u prestonici i za vođenje matica u diaspore u banovinama Dunavskoj, Moravskoj i Vardarskoj« na čelu s biskupskim vikarom Nikom Kalogjerom. Biskupski vikarijat uzdignut je 1933. na rang biskupske kancelarije, koju je u ime biskupa vodio biskupski vikar Niko Kalogjera. Zbog pripadnosti slobodnim zidarima početkom njemačke okupacije Srbije 1941. godine Niko Kalogjera zatočen je kao talac u logoru na Banjici. Mislav MIHOLEK, »Hrvatska starokatolička crkva u Srbiji i Vojvodini od 1926. do 1944.«, *Religija i tolerancija*, god. 12, br. 21., Novi Sad, 2012., str. 91, 95, 97, 101.

¹⁰⁹ NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1928., br. 261.

¹¹⁰ Letak je u privatnom vlasništvu akademika Franje Šanjeka.

općine u Stenjevcu.« Biskup zato traži »da se ove tri osobe izmjene sa svojih položaja, a na ta mjesta postave osobe nepristrane, koje će paziti na vršenje zakona bez predrasuda prema ma kojoj bilo priznatoj Crkvi«¹¹¹. Pismo je napisano svega nekoliko dana nakon uvođenja diktature kralja Aleksandra, stoga ta promjena odnosa lokalnih vlasti prema starokatolicima pokazuje da se HSC sve više profilirala u očima hrvatskih političara kao produžena ruka beogradskog režima.

U »Stenjevečkom slučaju« čimbenici prelaska dijela vjernika s rimokatoličke vjere na starokatolicizam započeli su neslaganjem dijela vjernika oko postavljanja novog župnika. Ubrzo su pod djelovanjem starokatoličke propagande neki vjernici počeli zahtijevati i više, odnosno preuzimanje same nadarbine. Reakcija crkvenog vrha i djelovanje župnika Mokrovića povezanog s katoličkim društvima iz Zagreba nastojali su spriječiti širenje starokatolicizma u Stenjevcu. Podupirani od kotarskih vlasti i vjerojatno diskretno poticani i od HSS-a, stenjevečki su starokatolici vrlo brzo organizirali župu i u kratkom vremenu izgradili crkvu. Taj slučaj pokazuje da prelazak na starokatolicizam nije bio iz uvjerenja ili potaknut savješću pojedinaca, nego otpor crkvenoj vlasti koja nije htjela udovoljiti dijelu vjernika kod namještanja novog župnika. Ukratko, poticaj za prijelaz na starokatolicizam dio Stenjevečana našao je u neudovoljavanju njihovoj molbi od strane Nadbiskupije, a s vremenom je razlog postao čisto materijalne naravi, odnosno želja za ulaženjem u vlasništvo te nadarbine, što pokazuje da je »Stenjevečki slučaj« dobrim dijelom bio socijalni bunt protiv zastarjelog upravljanja župom i njezinim posjedima, dok je s druge strane naišao na prešutnu podršku lokalnih vlasti i moguću manju potporu dijela članova HSS-a. Očito je da je ta potpora bila oportunistička, jer pokušaj uvođenja starokatolicizma u Stenjevec uspio je samo djelomično a ne kako je planirano da se preuzme cijela župa. O tome najbolje svjedoči spomenuto pismo biskupa Kalogjere iz 1929. godine u kojem se spominje neprijateljski stav lokalnih vlasti prema starokatolicima, što očito pokazuje da je podržavanje starokatolika u Stenjevcu bilo čisto politički motivirano s ciljem slabljenja Katoličke crkve, no nakon što je pokušaj propao nestala je i podrška političkih čimbenika koji su podržavali širenje starokatolicizma, a od prijelomne 1929. godine hrvatski političari sve su se više udaljavali od podržavanja HSC-a, koja je postala za njih sredstvo razbijanja hrvatskog nacionalnog i vjerskog jedinstva od strane diktatorskog velikosrpskog režima.

2. Starokatolicizam u Šaptinovicima

Starokatolička župa u Šaptinovicima osnovana je 1927. godine i do danas je jedina starokatolička crkva u Slavoniji koja je preživjela Drugi svjetski rat. O starokatolicizmu u Šaptinovicima, s etnološkog motrišta, napisala je rad Tihana Petrović.¹¹² Autorica navodi kako kazivači iz tog sela spominju da su starokatolicizam u Šaptinovicima pokrenuli laici, »ljudi koji su bili zanatlije, hodali pa dospjeli«¹¹³. Prema toj usmenoj predaji starokatolicizam je slučajno došao u Šaptinovce po putujućim trgovcima i obrtnicima, međutim izvori

¹¹¹ Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), *Grupa XXI*.

¹¹² Usp. Tihana PETROVIĆ, »Starokatolicizam u Šaptinovicima«, *Etnološka tribina*, br. 17, Zagreb, 1994., str. 53–73.

¹¹³ T. PETROVIĆ, »Starokatolicizam u Šaptinovicima«, str. 58.

pokazuju drukčije. Najiscrpniji prikaz starokatolicizma u Šaptinovicima donosi kroničar franjevačkog samostana u Našicama. Zbog njegove važnosti za cijeli pokret u tom selu našičkoga kraja donosimo ga u ovom radu u cijelosti: »Već par godina nastoje neprijatelji kat. Crkve da se sjeme vjerskog razdora bačeno u svijet 1870. godine, što više raširi i da što više vjernika otpadne od jedne spasonosne vjere. Sredstva da svoj cilj postignu ne biraju. Glavno sredstvo im jest: udri po manama kat. svećenika i na taj način uzdrmaj povjerenje vjernika u svećenike. Već od godine 1922. pripravljan je teren za starokatoličku sektu u ovim krajevima. God. 1926. 15. oktobra izdao je nadb. duhovni Stol odluku, kojom se osniva i proglašuje otvoreno župa u Bokšiću,¹¹⁴ do sada filijala župe Feričanci. Pod župu Bokšić spadalo je selo Šaptinovci, koje si je svojatalo pravo da kao veće i bogatije ono dobije župu. Duhovna oblast je stala na stanovište da sjedište župe ima po mogućnosti biti u centru, a ne na periferiji župe. Kad je 1. XII. došao novi župnik, dođoše k njemu žitelji sela Šaptinovci sa zahtjevom, da im svake druge nedjelje čita ondje sv. Misu. On je taj zahtjev otklonio s motivacijom da su Šaptinovci udaljeni od Bokšića tek 2 km pa će oni moći da dolaze u župnu crkvu. Nadalje javiše župniku, da oni neće doprinositi za podignuće gospodarskih zgrada; uopće da ne preuzimaju nikakvih tereta za uzdržavanje župe. Župnik im reče da su se oni na to po svojim opunomoćenim zastupnicima god. 1925. 8. jula obvezali i da će on preko oblasti tražiti da se te obveze izvrše. Ovo je bio povod, da je 12. XII. došao u Šaptinovce glavni agitator starokatoličke vjere g. Antun Donković, bivši svećenik biskupije đakovačke, nekoć najzagriženiji protivnik liberalaca i jedan od vođa kat. pokreta. (Corruptio optimi pessima!) On je taj narod tako zagrijao da je već treći dan došlo više ljudi župniku u Bokšić i najavilo svoj istup iz kat. Crkve. Agitacija za otpad od Rima vodi se upravo bjesomučno. Vodi ju otpali franjevac bosanske provincije Grga Čengić, sada starokatolički župnik u Habjanovicima. Broj odpadnika iz dana u dan raste i Bog zna, kada će se zaustaviti. Državne vlasti se ne miču, nego se čini da taj pokret potpomažu u nadi da će preko starokatolicizma Hrvate prevesti u pravoslavlje. Katolici su kao bezpravna raja, koja trpi zbog terora sa strane starokatoličke. U našu župu (Našice, nap. a.) dosada nije uspjelo stvoriti da se zasije sjeme tog razdora, premda se oko toga puno nastoji. Dao dragi Bog, da se skrate dani kušnje.«¹¹⁵ To potvrđuje i župnik iz Bokšića Stjepan Šmit kada piše u pismu Nadbiskupskom duhovnom stolu u Zagreb 15. ožujka 1927. godine kako je skupina vjernika iz Šaptinovaca došla istupiti iz Rimokatoličke crkve: »Dne 14. III. 1927. bila je komisija od županijske oblasti, te gradjevna sekcija, da se ustanovi 10% doprinosa Šaptinovčana za župni stan. Dne 15. III. 1927. dodjoše oko 200 Šaptinovčana i to muškaraca, žena i djece, koji ne htjedoše saslušati podpisanoga, nego je Stjepan Dubičanac upitao da li primam do znanja njihov odstup iz rimokatoličke vjere. Kada sam ja rekao da ne primam zavika mi David Abičić: «Braćo da li se odričete Rima! i oni odgovoriše »Odričemo!» i počese se razilaziti.« U nastavku teksta župnik

¹¹⁴ Župa u Bokšiću, do tada filijala župe Feričanci, osnovana je dekretom generalnog vikara i pomoćnog biskupa zagrebačkog Dominika Premuša 15. listopada 1926. godine. Nova župa trebala je obuhvatiti sela Bokšić, Šaptinovec, Bokšićlug, Beljevinu i Zokov Gaj. Župa je osnovana dogovorom Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu i velikog župana u Osijeku, a njezino proglašenje bilo je predviđeno za 1. prosinca 1926. godine. Usp. »Osnutak nove župe u Bokšiću«, *Katolički list*, god. 77, br. 42, Zagreb, 22. X. 1926., str. 577.

¹¹⁵ Arhiv franjevačkog samostana u Našicama (dalje: AFSN), *Protocollum conventus Našice*, tom II., svežanj B-I-2, godina 1864. – 1956., br. spisa 410., str. 245.

Šmit tvrdi kako je sve to priredio agitator Ante Donković.¹¹⁶ *Katolički list* također navodi kako je oko dvjesto Šaptinovčana došlo u župni ured i zatražilo istup iz Katoličke crkve, a u tome im na ruku ide kotarski poglavar dr. Đuro Češ, »koji na prijave župskog ureda u Bokšiću ne odgovara, već ide starokatolicima u svemu na ruku i on bi ovih dana imao sam doći u Šaptinovce, te primiti njihov prelaz...«¹¹⁷ Isti župnik piše 24. ožujka 1927. godine Nadbiskupskome duhovnom stolu kako mu je došla još jedna skupina Šaptinovčana koji su najavili da prelaze na starokatolicizam, kako im mise na hrvatskome služi starokatolički župnik iz Habjanovaca Grgur Čengi i da prijete kako će prisvojiti seosku kapelu sv. Vida za svoje potrebe. Župnik navodi kako je petnaestak kuća u selu ostalo katoličko dok su drugi prihvatili starokatolicizam.¹¹⁸ U drugom pismu, od 19. srpnja 1927., spomenutoj instanci bokšićki župnik piše kako je u Šaptinovce za starokatoličkog župnika došao »neki otpali dalmatinski svećenik Miho Dubravčić, koji se u Zagrebu pred jedno mjesec dana vjenčao s nekom učiteljicom«¹¹⁹. Nekoliko dana kasnije, 29. srpnja, župnik traži od Nadbiskupskoga duhovnog stola da spriječi postavljanje starokatoličkog učitelja u Šaptinovce.¹²⁰ Početkom studenoga započeli su i prvi sukobi u selu, tako da župnik ponovno piše u Zagreb kako su starokatolici zapriječili rimokatoličkom zvonaru da prilazi katoličkoj kapeli i izvnmuli zvono, a u ključanicu ulaznih vrata pribili su klin tako da župnik nije mogao ući i služiti misu. Nadalje župnik piše Nadbiskupskome duhovnom stolu da se tužio i kotarskim vlastima te kaže kako one idu na ruku starokatolicima i ništa ne poduzimaju da spriječe te napade na katoličku imovinu u Šaptinovcima.¹²¹

Šaptinovčani su imenovali tročlanu delegaciju koja je potražila upute i savjet za osnivanje nove župe kod starokatoličkog biskupa Marka Kalogjere u Zagrebu. Trebalo je osnovati odbor od dvanaest članova te dati tzv. »otkaz« Rimokatoličkoj crkvi i u sjedištu kotara u Našicama. Osnivači Hrvatske starokatoličke župe u Šaptinovcima, a ujedno i članovi prvoga crkvenog odbora, bili su Stjepan Dubičanac, Ilija Andrić (Benin), Ilija Abičić (Mandičev), David Abičić, Eduard Sokolić, Ivan Glasovac (Moganov), Ferdo Ašček, Đuro Crnčan (Šokin), Imra Abičić (Taletin), Vendel Njerš i Mijo Abičić (Kovačev). Za potrebe svoje župe starokatolici su na uporabu dobili seosku kuću, tzv. »Stražu«.¹²²

Netrpeljivosti između starokatolika i rimokatolika bile su otvorene i očite. Primjerice, prilikom prijelaza Kate Abičić sa starokatolicizma na katolicizam starokatolički župnik u Šaptinovcima odbio joj je izdati potvrdu o prijelazu i uputio je na »banovinsko načelnništvo« u Našicama.¹²³ Sličan je bio slučaj i sa Stjepanom Abičićem i njegovom suprugom.¹²⁴

¹¹⁶ NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 54.

¹¹⁷ Josip HOHNJEC, »Proselitska propaganda M. Kalodere i drugova«, *Katolički list*, god. 78, br. 15, Zagreb, 14. IV. 1927., str. 198.

¹¹⁸ NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 58.

¹¹⁹ NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 140.

¹²⁰ Usp. NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 4752.

¹²¹ Usp. NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 201.

¹²² Usp. Kazimir TOPOLSKI, »Šaptinovci i starokatolički pokret«, *Hrvatska starokatolička crkva Sv. Vida*, Šaptinovci, 1990.

¹²³ Usp. NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1932., br. 3269.

¹²⁴ Usp. NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1932., br. 49; U Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu sačuvan je određeni broj slučajeva napuštanja starokatolicizma i prelaska na rimokatoličku vjeru. Takvi slučajevi prijelaza iz jedne vjeroispovijesti u drugu bili su obični u Šaptinovcima, osobito prilikom vjenčanja. Usp. T. PETROVIĆ, »Starokatolicizam u Šaptinovcima«.

Optužbu franjevačkog kroničara kako državne i banovinske vlasti idu na ruku starokatolicima potkrepljuje i izvještaj skupine vjernika iz Šaptinovaca koji su poslali Nadbiskupskome duhovnom stolu 14. travnja 1932. godine. U njemu se žale kako je šaptinovački starokatolički župnik Dubravčić nastojao svim silama spriječiti kod lokalnih vlasti u Našicama njihov povratak sa starokatolicizma na rimokatolicizam te kako su mu lokalne vlasti u tome izlazile u susret.¹²⁵ U drugom jednom pismu bokšički župnik Josip Škoda obraća se banovinskoj upravi da mu pomogne kod prijelaza skupine starokatolika na rimokatoličku vjeru jer im starokatolički župnik »nije htio dati nikakove isprave«¹²⁶. Župnik Škoda piše Nadbiskupskome duhovnom stolu kako je u prosincu 1931. godine 220 starokatolika iz Šaptinovaca ponovno prešlo na katoličku vjeru.¹²⁷ Prema državnom popisu iz 1931. godine u Šaptincima je bilo 545 muškaraca i 574 žene. Od toga broja starokatolika je bilo muškaraca 384 i žena 394, rimokatolika muškaraca 161 i žena 177, tako da je broj starokatolika u Šaptincima 1931. iznosio 815 vjernika.¹²⁸ Ti problemi vezani uz povratak u Katoličku crkvu nastupili su nakon uvođenja diktature, kada je bilo očito da je starokatolicizam sredstvo kojim se služi režim u slabljenju Katoličke crkve. Svi slučajevi povratka na katolicizam potječu iz razdoblja nakon 1929. godine.

Prema pismu župnika iz Bokšića starokatolici su namjeravali preuzeti u svoje vlasništvo filijalnu kapelu sv. Vida i za to su bili spremni otići i u Beograd.¹²⁹ Kako nisu uspjeli u tom naumu, vjernici starokatolici otkupili su dio seoskog zemljišta za izgradnju župnog stana i crkve. Potkraj ljeta 1927. započela je izgradnja župnog stana, koja se završava krajem 1927. godine.¹³⁰ Izgradnja crkve bila je zahtjevan pothvat za malu seosku zajednicu pa im je prvu veću svotu novca odobrilo Sinodalno vijeće iz Zagreba. Riječ je bila o svoti od 20.000 dinara. Ostali radovi na gradnji crkve financirali su se dobrovoljnim prilozima, a radove su besplatno izvodili sami vjernici. Nacrt i glavne zidarske radove izveo je našički graditelj Lang. M. Vidaković, koji je nabavio potrebno vapno, a vratnice i teške grede za zvonik poklonila je Našička d.d.¹³¹ Crkva je građena tijekom 1935. godine, a posvetio ju je biskup i generalni vikar Vladimir Kos 4. listopada 1936. godine.¹³² Dok u selu još nije bilo starokatoličke crkve, vjernici su napravili drveni zvonik, a rimokatolici su im se rugali pjevajući: »Oj, žuti jel' to vama dika što imate drvena zvonika!«¹³³

Starokatolička zajednica u Šaptincima nastala je kao odraz političkih prilika u Hrvatskoj 20. stoljeća koje su jednostavno pokazale da je u sukobu seljana Šaptinovaca s crkvenim vrhom najpragmatičnije prijeći na starokatolicizam. Tihana Petrović navodi kako su kazivači kao razlog prijelaza na starokatolicizam navodili »inat«. Ona taj inat traži u starijoj povijesti sela i okolice koja se odražavala u pripadnosti susjednim vlastelinstvima dulje vrijeme te smatra kako se tu može pronaći indicija za antagonizme između Bokšića i Šap-

¹²⁵ Usp. NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1932.

¹²⁶ Usp. NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1932., br. 2337.

¹²⁷ Usp. NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1932., br. 08.

¹²⁸ Usp. Miho DUBRAVČIĆ, »Hrvatska starokatolička crkva u Šaptincima«, *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, Zagreb, 1937., str. 59.

¹²⁹ Usp. NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol*, 1927., br. 66.0

¹³⁰ Usp. »U Šaptince, nek se vidi, nek se čuje!«, *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, Zagreb, 1934., str. 43.

¹³¹ Usp. M. DUBRAVČIĆ, »Hrvatska starokatolička crkva u Šaptincima«, str. 61–62.

¹³² Usp. *Isto*, str. 61.

¹³³ T. PETROVIĆ, »Starokatolicizam u Šaptincima«, str. 62.

tinovaca. Tako su prema popisu stanovništva iz 1698. godine Šaptinovci i Bokšić pripadali u distrikt Orahovica. Šaptinovci su tada bili naseljeni, a Bokšić napušten. Prema popisu iz 1736. godine Bokšić se nalazio u sastavu vlastelinstva Orahovica–Feričanci, a Šaptinovci su bili dio Valpovačkog vlastelinstva.¹³⁴ U svakom slučaju taj šaptinovački prijelaz na starokatolicizam također je bio više motiviran čisto pragmatičnim čimbenicima ili »inatom«, nego što je bio stvar vlastitog vjerskog uvjerenja. Za razliku od Stenjeveca, gdje je socijalni čimbenik imao veliku ulogu u prijelazu na starokatolicizam, u Šaptinovicima on ne dolazi do izražaja. Prijelaz na starokatolicizam u Šaptinovicima bio je odraz nezadovoljstva većeg dijela seljana nakon osnivanja nove župe, čije je središte postao Bokšić, a ne Šaptinovci. Taj sukob vješto su iskoristili starokatolički agitatori i uz otvorenu podršku lokalnih vlasti nesmetano djelovali među seljacima u Šaptinovicima. Slično je bilo i s najstarijom starokatoličkom župom u Slavoniji u Habjanovicima,¹³⁵ gdje su predstavnici lokalnih vlasti uz podršku vlade u Beogradu, u kojoj je dominirala velikosrpska Narodna radikalna stranka, koja je sa simpatijama gledala razvoj starokatoličkog pokreta u Kraljevini SHS, otvoreno podržavali širenje starokatolicizma i pasivnim stavom promatrali starokatoličku uzurpaciju rimokatoličke crkvene imovine.¹³⁶

Iako je motivacija prelaska na starokatolicizam u Stenjevcu i Šaptinovicima bila različita, neupitan je utjecaj političkih čimbenika na svim razinama koji su iz različitih, najčešće oportunističkih razloga, podržavali širenje starokatolicizma. Svi oni vješto su koristili nastale situacije za slabljenje utjecaja Katoličke crkve. Zanimljivo je kako kroničar franjevačkog samostana u Našicama piše da državne i lokalne vlasti daju podršku starokatolicima kako bi ih lakše kasnije priveli na pravoslavlje. U isto vrijeme trajala je agresivna pravoslavna propaganda kojom se htjelo nasiljem i zastrašivanjem privesti grkokatolike na pravoslavlje, a na Visu je započeo tzv. pravoslavni pokret, gdje je manji broj župljana zbog sukoba sa župnikom prešao na pravoslavlje uz pomoć splitskog paroha Sergija Urukala, člana Narodne radikalne stranke.¹³⁷ Iako je HSC otvoreno prikazivala sebe kao pravu i izvornu hrvatsku narodnu Crkvu, što je očito i iz njezina imena, bez djelovanja različitih političkih čimbenika njezino širenje ostalo bi vrlo ograničeno. Iz vremena reformnog pokreta otvorenu podršku davala joj je Samostalna demokratska stranka Svetozara Pribičevića, koji je vodio otvorenu antikatoličku djelatnost i na državnoj razini. Nakon silaska Pribičevića i njegovih demokrata s vlasti i preuzimanja političke inicijative od strane velikosrpske Narodne radikalne stranke podrška starokatolicizmu nije se više svo-

¹³⁴ Usp. Isto, str. 71–72; Ivo MAŽURAN, »Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine«, *JAZU – Radovi zavoda za znanstveni rad*, br. 2, Zagreb, 1988., str. 410–413, 382, 446.

¹³⁵ Usp. Domagoj TOMAS, »Starokatolički pokret u Habjanovicima između dvaju svjetskih ratova«, *Scrinia Slavonica: godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, god. 17, br. 17, Slavonski Brod, 2017., str. 17, 211–232; Domagoj TOMAS, *Apostolska administratura za sjevernu Slavoniju i Baranju (1923. – 1972.)*, Đakovo – Osijek, 2018., str. 106–126.

¹³⁶ Usp. D. TOMAS, »Starokatolički pokret u Habjanovicima između dvaju svjetskih ratova«, str. 211–232; D. TOMAS, *Apostolska administratura za sjevernu Slavoniju i Baranju (1923. – 1972.)*, str. 106–126; Marin SRAKIĆ, »Starokatolici u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji (1)«, *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije i srijemske biskupije*, god. 146, br. 9, Zagreb, 2018., 35–36.

¹³⁷ Usp. Goran MLADINEO, »Primjer vjerskog pragmatizma: prijelaz viških težaka na pravoslavnu vjeru između dva svjetska rata«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, br. 40, Zagreb, 2008., str. 231–248; Daniel PATAFTA, »Progon bosanskih grkokatolika u Kraljevini SHS/Jugoslaviji na stranicama tadašnjeg katoličkog tiska«, *Croatia christiana periodica*, god. 39, br. 72, Zagreb, 2015., str. 157–183.

dila samo na slabljenje utjecaja Katoličke crkve, što je i dalje bilo uključeno, nego i na širenje pravoslavlja, gdje je starokatolicizam trebao biti samo prijelazna faza prema pravoslavlju. Time je HSC postala politički obilježena kao organizacija podržavana od strane beogradskih vlada, a u vrijeme diktature kralja Aleksandra neki njezini istaknuti članovi, kao Stjepan Zagorac, otvoreno su podržavali diktaturu i jugounitarizam.¹³⁸ Svakako da je stajalište beogradskog režima u podržavanju osnutka, institucionalizacije i širenja HSC-a bio u cilju slabljenja utjecaja Katoličke crkve na području Kraljevine SHS/Jugoslavije s obzirom na njezinu ulogu u očuvanju hrvatskog nacionalnog i kulturnog identiteta, koji je bio ugrožen velikosrpskim tendencijama. Bez obzira što je HSC isticala svoje hrvatstvo u okolnostima u kojima je nastala bila je politički obilježena kao oruđe beogradskih vlada s ciljem slabljenja i potiskivanja katolicizma u međuratnoj Jugoslaviji. Stoga je nakon 1929. godine njezina aktivnost postajala sve slabija, a hrvatski tisak i politički čimbenici potpuno su ignorirali njezin rad.

Zaključak

Stenjevec i Šaptinovci kao dvije veće starokatoličke župe na području Republike Hrvatske jedine su, uz zagrebačku Sv. Križa, preživjele Drugi svjetski rat i djeluju danas. Upravo su te dvije župe pokazatelji na koji način i iz kojih razloga se prelazilo na starokatolicizam u Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Velik broj sačuvane arhivske građe i novinskih tekstova iz toga vremena ukazuju da su ta dva slučaja osobito bila aktualna u to vrijeme iz više razloga. U Stenjevcu su se socijalni i društveni razlozi vezani uz pitanje promjene župnika, u župi koja je funkcionirala po zastarjelom polufeudalnom nadrabinskom sustavu, isprepleli s političkim oportunistom pojedinih političkih stranaka i lokalnih političkih predstavnika beogradskih režima te naposljetku doveli do većeg prelaska seljana na starokatolicizam. Šaptinovački slučaj bio je potican čisto političkim razlozima, gdje su starokatolički agitatori iskoristili bunt stanovnika Šaptinovaca zbog osnivanja nove župe sa središtem u Bokšiću te su pasivnim držanjem lokalnih političkih vlasti i poticani od različitih političkih čimbenika, također u velikom broju prešli na starokatolicizam. Iako su razlozi i motivacija prelaska na starokatolicizam u Stenjevcu i Šaptinovcima bili različiti, cilj političkih čimbenika koji su se upleli u oba slučaja i podržavali otvoreno ili pasivno starokatoličku agitaciju, bio je slabljenje utjecaja Katoličke crkve u hrvatskom narodu kao bitnog nositelja hrvatskog nacionalnog i kulturnog identiteta ugroženog sve otvorenijim i snažnijim pretenzijama velikosrpskih beogradskih vlada. U vrijeme dominacije Samostalne demokratske stranke Svetozara Pribićevića cilj je bio podržavanjem reformnog pokreta i kasnije HSC-a oslabiti utjecaj Crkve, dok je dolaskom Narodne radikalne stranke na vlast i s početcima njezine dominacije na političkoj sceni započela agresivna kampanja privođenja na pravoslavlje. Od tog momenta na starokatolicizam se gledalo kao na prvi korak privođenja katolika na pravoslavlje. Radić i njegova seljačka stranka vodili su oportunističku politiku prema reformnom pokretu i HSC-u, iako su im demokratska polazišta bila bliska,

¹³⁸ Usp. »Govor g. Stjepana Zagorca povodom osnutka Jugoslavenske akcije na Sušaku«, *Naša sloga*, god. 4, br. 15, Sušak, 20. I. 1931., str. 1–2; »Govor g. Stjepana Zagorca«, *Naša sloga*, god. 4, br. 15, Sušak, 20. I. 1931., str. 3; Stjepan ZAGORAC, »Grgur Ninski«, *Naša sloga*, god. 4, br. 253, Sušak, 3. XI. 1931., str. 3.

Radiću je cilj bio oslabiti utjecaj Crkve i klerikalne Hrvatske pučke stranke na zajedničku im glasačku bazu – seljaštvo – koje je bilo pod snažnim utjecajem Crkve. Pojedini članovi HSS-a na lokalnoj su razini podržavali i uključivali se u rad HSC, ali na nacionalnoj političkoj sceni Radić nikada nije otvoreno podržao HSC. Osobito kada se pokazalo da ona sve više postaje oruđe velikosrpskih beogradskih vlada koje su ozbiljno ugrožavale hrvatski nacionalni identitet usko povezan s katolicizmom. Stenjevec i Šaptinovci dva su primjera na koji način i te kako s kojim ciljem se širio starokatolicizam u Kraljevini SHS/Jugoslaviji, osobito među ruralnim stanovništvom.

SUMMARY

»STENJEVEC CASE« AND ŠAPTINOVCI – EXAMPLES OF CONVERSION TO THE OLD CATHOLIC CHURCH OF CROATIA

Reform movement of a part of Catholic lower clergy was an unsuccessful attempt of democratization and reform of the Catholic Church in Croatia. After numerous crises and diminishing of this movement, remaining small number of members formed the Old Catholic Church of Croatia (OCCC). The new religious community, recognized by the state authorities, mostly was concentrated within urban communities. Attempts of the reformists, especially in Koprivnica in 1920 and 1921, to expand their activities to village communities were unsuccessful. However, with establishment of the OCCC in the second half of the 20s conversions to the Old-Catholicism became more numerous in the village communities. Examples of Stenjevec and Šaptinovci, two distant villages in the Zagreb Diocese, reveal reasons and motives of conversion. Namely, the extant archival sources allow historiographical analysis that reveals many similarities and linkages among the people who converted from the Roman-Catholicism to the Old-Catholicism. One of the reasons of these conversions were long-lasting disagreements with the ecclesiastical authorities, behind which were political differences. This situation was used by Old-Catholic agitators, backed by certain political circles. Acting in this manner the OCCC had some success within villagers but the Church became dependent on political interests of the government in Belgrade, and consequently the OCCC became tool for weakening the authority of the Catholic Church in the realm of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (later Yugoslavia).

KEY WORDS: *Stenjevec, Šaptinovci, Bokšić, patronage, change of parish-priest, establishment of a parish, Old-Catholicism, archbishop Antun Bauer, financial and political interests.*